МІНІСТЕРСЬВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Кафедра економічної експертизи та аудиту бізнесу

МАГЕГА ОЛЕКСАНДР ОЛЕГОВИЧ

Аудит грошових коштів та оптимізація їх потоків на підприємстві

Спеціальність 071 – Облік і оподаткування
Магістерська програма – Економічна експертиза та аудит бізнесу

Науковий керівник:
К.е.н., доцент Р.Р.Кулик

Тернопіль - 2019

ЗМІСТ

ВСТУП **3**

РОЗДІЛ 1. ГРОШОВІ КОШТИ ТА ЇХ ПОТОКИ - ОБ'ЄКТИ ОБЛІКУ І АУДИТУ **6**

1.1. Гроші їх суть і роль 6

1.2. Грошовий обіг і грошові потоки підприємства 14

1.3. Електронні гроші в аспекті економічної глобалізації 22

РОЗДІЛ ІІ. ОБЛІК ГРОШОВИХ КОШТІВ ЗГІДНО ПОЛОЖЕНЬ (СТАНДАРТІВ) БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ **41**

2.1 Відображення в обліку операцій з готівковими грошовими коштами та на рахунках в банку 41

2.2 Система .електронних платежів «Клієнт-Банк» 59

РОЗДІЛ ІІІ. АУДИТ РУХУ ГРОШОВИХ КОШТІВ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ЇХ ПОТОКІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ **66**

3.1. Аудит звіту про рух грошових коштів: методичний аспект 66

3.2 Бюджетування – інструмент оптимізації грошових потоків підприємства 84

3.3. Необхідність врахування і визначення ризику у процесі управління грошовими потоками 95

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ **104**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **108**

РОЗДІЛ 1
ГРОШОВІ КОШТИ ТА ЇХ ПОТОКИ - ОБ'ЄКТИ ОБЛІКУ І АУДИТУ

1.1. Гроші їх суть і роль

Історія розвитку товарно-грошових відносин є дуже давньою. Історично в ролі еквіваленту виступали різні продукти. В умовах первіснообщинного ладу, коли община обмінювала який-небудь свій продукт на продукт іншої общини, останній виступав в ролі еквіваленту лише в одиничних актах обміну. Це проста, одинична або випадкова форма вартості. З поглибленням поділу праці, коли він стає більш стійким і охоплює велику кількість видів конкретної праці, в обмін починають втягуватися все більша кількість продуктів. Тут вже один і той же товар обмінюється на ряд інших товарів. Цю форму вартості називали повною, або розгорнутою формою вартості.

Подальший розвиток суспільного поділу праці, ріст товарного виробництва, підвищення регулярності обміну призвели до того, що із всього товарного світу почав виділятися товар, на який все частіше почали обмінюватися інші товари. Він означав появу загальної форми вартості. Товар, який володіє можливістю безпосередньо обмінюватися на інший товар, отримав назву загального еквівалента. В Древньому Вавилоні і Єгипті в якості грошового вимірника використовувалось золото та срібло різної проби і ваги, худоба, зерно тощо. Тільки в Древній Греції в якості платежу почали використовувати монети. Вони стали універсальним еквівалентом в обміні і вартісним вимірником в обліку. Поява грошей вплинула на розвиток обліку. Спочатку вони виступали як самостійний об'єкт обліку; пізніше - як засіб в розрахунках і на кінець гроші виступали як функція міри вартості, тобто весь інвентар став виражатись у вартісному вимірнику.

В VII ст. до н. е. перші монети були з природної суміші золота і срібла, мали клеймо яке гарантувало вагу і чистоту металу. Оскільки в обліку

застосовувались монети різної чеканки, виникло запитання про спів вимір цих монет. Використовувалось три варіанти: спочатку їх складали за металом і вагою, потім просто за видами монет, і нарешті, за їх купівельною вартістю. Основною грошовою одиницею була *драхма.* Вона складалася з 6 *ободів* і її вага становила 4 25 грама срібла. Сто драхм становили *міну* (міна - камінь), а 60 мін, або 6000 драхм - талант (талант - "вага", "вагова чаша"). Талант був вже не монетою, а вагою і розрахунковою одиницею. З того часу роль грошового еквіваленту всюди закріпилась за сріблом і золотом, що і призвело до утвердження *грошової форми вартості.*

Гроші - це закінчена форма загального еквіваленту, представлена благородними металами - особливим товаром, із споживчою вартістю якого асоціюється еквівалентна форма вартості.

Поки поряд із золотом у функції загального еквіваленту виступало срібло, грошова система була біметалічною. Але на початку XX століття одна країна за іншою стали переходити до золотої валюти, тобто монометалічної системи. В Австрії це пройшло в 1892 р., в Японії - в 1897 р., в Росії - в 1898 р., а в США - в 1900 р. В Англії золото грошова система була введена ще в кінці ХУПІ століття, в Німеччині - з 1871 р., в Голландії - з 1877 р. В Бельгії, Франції, Швейцарії, а також в Британських і Голанських колоніальних володіннях вона почала фактично переважати з початку XX століття [68].

В даний час золото в якості грошового матеріалу в світі в обороті не фігурує. Крім того, якщо початкове зберігалась розмінність грошей, які знаходяться в обігу на золото, то з плином часу вона всюди була відмінена. Золото тепер може бути придбано лише в якості звичайного товару. Тільки таким шляхом досягається фактична розмінність всіх різновидностей грошей на золото і участь його в матеріально-речовому забезпеченні цих грошей. Слід відзначити, Що золото тепер виступає в даній ролі не монопольне, а поряд з іншими товарами. З розвитком міжнародного поділу праці товарний оборот виходить за національні рамки. Відповідно гроші починають обслуговувати міжнародну торгівлю, тобто виступати як *світові гроші.* При цьому вони

використовуються в ролі загального засобу платежу (відшкодування дефіцитів міжнародних балансів, загального купівельного засобу і матеріалізації багатства взагалі при переводі капіталів з однієї країни в іншу).

Все вищесказане про витіснення золота з грошового обороту відноситься і по світових грошей. Зокрема в післявоєнні роки товарооборот на світовому ринку став здійснюватися за допомогою резервних національних валют (долар, фунт стерлінгів) та інших різновидностей грошей.

Фінансова і економічна криза у світовому масштабі і на території нашої держави продемонстрували нездатність ринків (грошових, фінансових і товарних) задовольнити потребу економіки у грошових ресурсах і зберегти стабільність грошей.

На підтримку вітчизняної фінансової системи, в якій саме розпочалися кризові явища, державою було витрачено велику кількість грошей. В теперішніх умовах поступового виходу зі стану рецесії постає задача відволікання вільних фінансових ресурсів як населення, так і підприємницьких структур для забезпечення промислового розвитку і зростання виробництва. Отже, стан грошового обігу і реалізація грошово-кредитної політики, а також формування грошових потоків суб'єктів господарювання визначають дієвість економічних і фінансових важелів впливу на кризові явища.

Дослідженнями сутності грошей займалися ще з античних часів. У працях Ксенофонта, Аристотеля та інших філософів гроші виступають елементом обміну, накопичення багатства [71; 142]. Робота французького економіста XIV ст. Ніколя Хорезма «Трактат про походження, природу і право на зміну грошей» вважається першим нарисом про гроші, в якому наголошується про необхідність проведення грошової реформи у державі [68].

Прихильники меркантилізму (XVI-XVIII ст.) — У. Стеффорд, Д. Малейнс, Т. Мен (англійська школа), Дженовезі, А. Серра (італійська школа), Ж. Б. Кольбер (французька школа) — дотримувалися товарної сутності

грошей через природні властивості золота і срібла, визнавали за визначальну функцію засобів обігу, а не накопичення. Образно розкрита сутність грошей у Дженовезі (1769 р.), який зазначав, що гроші відіграють ту ж саму роль відносно торгівлі, що масло для воза: чим більше торгівля, тим більше потрібно грошей для руху [71].

Сутність грошей, їх функції, роль в обігу, вплив на стан економіки висвітлювались представниками різних економічних шкіл, теорій, напрямів [12; 47; 61; 68]. В цілому гроші розглядаються як інструмент регулювання економічних відносин на макрорівні, зокрема, при формуванні грошово-кредитної і фіскальної політики.

Як зазначає Д. В. Полозенко, роль грошей в умовах ринкової економіки зростає. Науковець наголошує на посиленні значення закону грошового обігу, відповідно до якого необхідна кількість грошових ресурсів в обігу для забезпечення відтворювального процесу являє собою співвідношення суми реалізованих товарів і середньої кількості оборотів за період [89].

На думку А. Гриценка при поясненні сучасних ринкових процесів необхідно враховувати базові концепції, однією з яких є представницька теорія грошей. За цією теорією гроші виступають представником вартісного еквівалента у процесі обміну [42].

У наукових працях розглядається нова форма грошей — електронні гроші, які прискорюють не тільки взаєморозрахунки між банком і підприємствами, але й обіг товарів і грошей [68; 89].

В останні роки особлива увага привертається дослідженню сутності руху коштів, тобто грошовим потокам. Пропонуються нові підходи до аналізу грошових потоків підприємств на макроекономічному рівні через розробку методики консолідації, статистичної обробки та вивчення форми №3 «Звіт про рух грошових коштів». Виділяються нові напрями дослідження грошових потоків за різними класифікаційними ознаками і сукупностями: за валютою деномінації (грошові потоки у національній та іноземній валюті), грошові потоки підприємств держави, підприємств регіону держави, окремої

галузі, окремої форми власності. Грошові потоки підприємства розглядаються як індикатори поточного і майбутнього фінансового становища [131].

Розроблено модель грошових потоків на макроекономічному рівні, яка представляє собою рух грошових ресурсів між державою, домашніми господарствами, підприємствами і ринком ресурсів; оптимізаційну модель управління грошовими потоками, цільовою функцією якої виступає максимізація чистого грошового потоку підприємства.

Однак, не дивлячись на наявні результати дослідження сутності грошей, грошового обігу і грошових потоків, потребують подальшого вивчення питання щодо формування потоків коштів на підприємстві протягом певного періоду часу, щодо обґрунтування місця грошових потоків підприємства у системі грошового обігу.

У процесі проведеного дослідження було узагальнено погляди засновників теорій грошей, відомих науковців, економістів з різних економічних шкіл, напрямів щодо сутності грошей, що наглядно представлено у табл.1.1.

Таблиця 1.1.

Генезис сутності грошей

Теорії грошей, економічні школи, напрями	**Основні прихильники теорій, шкіл; їх праці**	**Основні положення сутності грошей, їх ролі в обігу**
Класична кількісна теорія грошей	А. Тюрбо, Дж.Локк, А.Сміт, Д. Рікардо, Дж. С. Міль, У. Петті («Різне про гроші», 1682 р.), Д. Юм («Про гроші», 1752 р.)	Висунуто положення про залежність трьох економічних категорій – кількості грошей, їх вартості і цін на товари: чим більше грошей в обігу – тим ціни вищі, а вартість грошей нижча, і навпаки
Неокласична кількісна теорія грошей	І.Фішер («Купівельна сила грошей», 1911 р.), А.Маршалл («Гроші, кредит і торгівля», 1923 р.)	Доведено, що швидкість обігу грошей і обсяг угод незалежні відносно обсягу грошової маси; при зростанні кількості грошей в обігу відбувається пропорційне підвищення цін; цінність грошей не пов'язана з цінністю грошового матеріалу, наприклад, золота

продовження таблиці 1.1

Марксизм	К. Маркс «Капітал»	Стверджено, що кількість грошей в обігу визначається сумою цін товарів, що обертаються, і середньою швидкістю обігу грошей. Гроші визначено загальним вартісним еквівалентом
Маржиналізм (теорія граничної корисності)	К. Менгер, Е.Бем-Баверк, Ф. Візер (70-90 р.р. XIX ст.)	Розглянуто категорію «гроші» як суто соціальну умовність. Зазначено, що призначення грошей полягає у виконанні технічних функцій
Кейнсіанська теорія грошей	Дж. М. Кейнс («Загальна теорія зайнятості, відсотка і грошей», 1936 р.; «Трактат про гроші», 1930 р.)	Запропоновано теорію державної грошової політики, висунуто теорію переваги ліквідності (гроші — запас багатства, а не лише засіб обігу)
Монетаризм (монетарна теорія грошей)	М. Фрідман («Дослідження в області кількісної теорії грошей», 1956 р.)	Досліджено швидкість обігу грошей. Стверджено, що гроші виступають головною ланкою ринкової економіки
Сучасні теорії грошей	Ф.Хайєк («Роздержавлення грошей», 1976 р.); Дж. Хікс («Пропозиції щодо спрощення теорії грошей»); Р. Клакер, П. Девідсон, Х. Мінський; Р. Лукас, Т. Дж. Сарджент, Н. Уоллес	Висунуто ідею конкуренції приватних валют, наслідком чого є поява кращих грошей, ніж при монополії держави. Розглянуто категорію гроші як найдосконалішу форму цінних паперів, як єдину причину, що порушує економічну рівновагу. Визначено вирішальну роль грошей у фінансуванні капітальних вкладень

Таким чином, вивчення грошей як економічної категорії в цілому зводилося до дослідження таких основних проблемних питань, як кількість грошей в обігу і їх вартість; швидкість обігу грошей; гроші як загальний вартісний еквівалент, запас багатства і т. п. В умовах ринкової економіки гроші насамперед розглядалися як різновид ліквідних активів, досліджувався їх вплив на економічну рівновагу.

Однією з найбільших проблем вітчизняної економіки на сучасному етапі її розвитку є низька ефективність використання грошових коштів та їх еквівалентів суб'єктами господарювання, що в кінцевому результаті відображається на їх інвестиційній привабливості, конкурентоспроможності на світових ринках, прибутковості тощо. Саме проблема неефективного управління грошовими коштами та їх еквівалентами, що виявляється у відсутності належного контролю за надходженням і використанням фінансових ресурсів, не відпрацьованості механізму формування фінансової звітності щодо руху грошових коштів, недоліках в побудові стабільно функціонуючої системи бюджетування на підприємстві призводить до необхідності детальної ревізії з метою удосконалення наявної політики в сфері управління грошових активів багатьох суб'єктів господарської діяльності України.

Парадокс категорії грошових коштів як оборотного активу полягає в наступному: незважаючи на те, що частка грошових коштів та їх еквівалентів в сукупному обсязі оборотних активів підприємств України є чи не найменшою питанню їх управління уваги повинно приділяється чи не найбільше.

В табл. 1.2 розглянемо склад і структуру оборотних коштів за видами промислової діяльності.

Таблиця 1.2.

Динаміка структури оборотних коштів за видами промислової діяльності по Україні в цілому протягом 2016 – 2018 років

Показники	**Роки**			**Відхилення від 2017 року до:**		**2017 рік у % до:**	
	2016	**2017**	**2018**	**2017**	**2018**	**2017**	**2018**
Всього оборотних коштів, млн грн	309219,9	356813,9	481336,9	172117	124523	155,7	134,9
У тому числі:	87683,2	107992,5	130206,8	42523,6	22214,3	148,5	120,6

запаси, млн грн							
дебіторська заборгованість, млн грн	184576,8	207852,3	301178	116601	93325,7	163,2	144,9

продовження таблиці 1.2

поточні фінансові інвестиції, млн грн	6705,6	7102,5	9868,8	3163,2	2766,3	147,2	138,9
грошові кошти, млн грн	20469,8	22508,7	26790,4	6320,6	4281,7	130,8	119,0

З таблиці слідує, що оборотні кошти за видами промислової діяльності по Україні в цілому протягом 2017 – 2018 зберегли темп до зростання. Так, оборотні кошти по промисловості в 2018 році становили 481336,9 тис. грн, що на 55,7% більше порівняно з 2017 роком. В структурі оборотних коштів всі її складові зберегли тенденцію до росту. А саме, запаси протягом досліджуваного періоду збільшились на 48,5%, дебіторська заборгованість – на 63,2%, поточні фінансові інвестиції – на 47,2%, грошові кошти – на 308%. Також з таблиці слідує, що грошові кошти в складі оборотних активів промислових підприємств протягом досліджуваного періоду займають незначну питому вагу. Так, в 2016 році їх питома вага в складі оборотних активів становила 6,6%, в 2017 році їх частка зменшилась до рівня 6,3%, а в 2018 році скоротилась до межі 5,7%.

Скорочення рівня питомої ваги грошових коштів в складі оборотних активів промислових підприємств відбувається за рахунок зростання частки дебіторської заборгованості в складі оборотних коштів підприємств.

На рис. 1.1. відобразимо динаміку росту грошових коштів промислових підприємств в цілому по Україні протягом 2016 – 2018 років.

Отже, можемо стверджувати, що протягом досліджуваного періоду на промислових підприємствах України грошові кошти мали нестабільне значення.

Важливою ознакою грошей є те, що вони забезпечують зв'язок між сучасними і майбутніми обмінними операціями. Це є однією з визначальних ознак феномена грошей як економічної категорії.

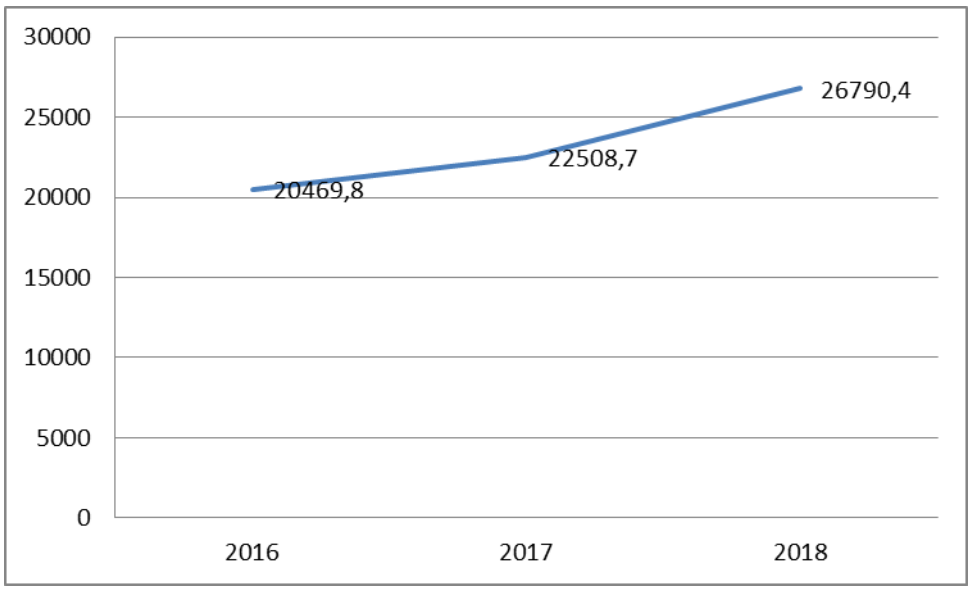

Рис. 1.1. Динаміка росту грошових коштів за видами промислової діяльності по Україні в цілому протягом 2016 – 2018 років

Ще в 1890 р. Альфред Маршалл писав: „... гроші ... є центром, навколо якого концентрувала свою увагу економічна наука". Подібне твердження висловлює і Дж. Сломан: „Економіка багато в чому пов'язана з грошима: скільки грошей ми отримуємо на руки; які наші витрати; в яку суму обходиться придбання того чи іншого товару; який дохід фірми; скільки грошей обертається в економіці в цілому" [43].

1.2. Грошовий обіг і грошові потоки підприємства

У процесі обігу грошей виникають грошові потоки. Від ефективності функціонування грошових потоків, дієвості механізмів управління ними залежить стабільність і зростання основних економічних показників розвитку економіки. Глибоке вивчення грошового обігу в макроекономічному аспекті дозволило виділити кошти як один з основних факторів розвитку економічних циклів.

Обіг коштів відбувається на грошовому ринку, одним з основних суб'єктів якого виступає підприємство (рис. 1.2.).

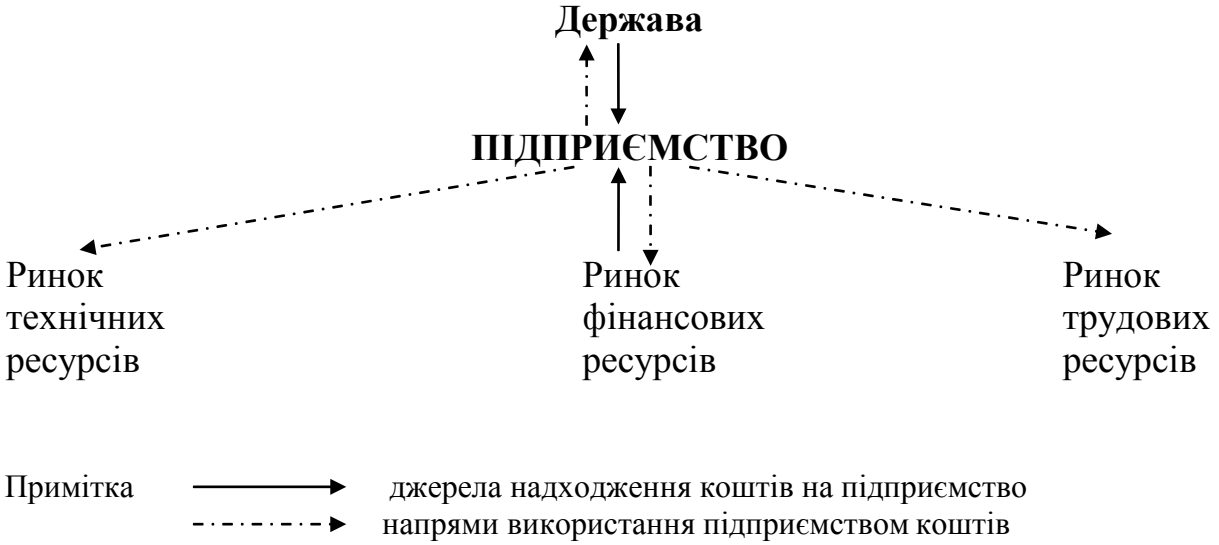

Рис. 1.2. Узагальнена модель грошового обігу

Саме на підприємстві утворюється той необхідний обсяг коштів, що обслуговує:

- державні потреби: у вигляді відрахування податків, зборів та інших обов'язкових платежів;
- потреби трудового колективу: виплата заробітної плати;
- потреби у технічних ресурсах: оновлення основних фондів, придбання матеріально-сировинних і закупівля паливно-енергетичних ресурсів.

Нестача коштів на підприємстві усувається за рахунок одержання на фінансовому ринку позикового капіталу, за рахунок фінансування з бюджету, здійснення приватизації тощо.

Як видно з рис. 1.2, кошти виступають засобом обігу в процесі здійснення різних угод між чисельними економічними суб'єктами.

Однак, без грошей неможливе здійснення процесів відтворення на підприємстві, тобто мікрорівні. В першу чергу звертають на себе увагу такі проблемні питання відносно стану грошей на підприємствах, як:

- величина залишків грошових коштів;
- обсяги надходження і витрачання грошових коштів за період;
- ефективне формування грошових потоків (ритмічність, збалансованість, достатність, рівномірність, синхронність тощо).

Якщо грошові кошти досліджувалися в контексті оборотних активів, а відносно оптимізації їх залишку у касі і на рахунках в банку розроблено ряд моделей (Баумоля, Мілле-ра-Орра, Стоуна, Беранека), то пристальне вивчення грошових потоків почалося лише з середини XX сторіччя.

Виникнення терміну «грошові потоки» (cash flow), що має англо-саксонське походження, пов'язують з дослідженнями Бівера (Beaver W.) в області руху грошових коштів для визначення імовірності загрози банкрутства.

У французькій науковій літературі грошовий потік визначається як різниця між надходженням у касу грошових коштів і їх виплатою в результаті або однієї, або усіх операцій [65]. Англійські дослідники Бірман Г., Шмідт С. указують, що величина грошового потоку дорівнює зміні залишку на банківському рахунку компанії без урахування всіх боргових та інших фінансових грошових потоків [10].

Отже, у наведених тлумаченнях характеризується лише один вид грошових потоків, оскільки мова йде про чистий рух коштів, тобто чистий грошовий потік. Такої ж думки дотримуються такі відомі вчені, як Савчук В. П., Самсонов Н. Ф., Попов В. М. та інші дослідники.

Наочно визначення чистого руху грошових коштів можна відобразити за допомогою простого перетворення відомої балансової моделі грошового потоку [8]

$$ГК_{кп}–ГК_{пп} = Н–В = ЧГП, \quad (1)$$

де $ГК_{кп}$, $ГК_{пп}$ — грошові кошти підприємства відповідно на кінець і початок періоду;

Н — надходження коштів за період;

В — витрачання коштів за період;

ЧГП — чистий грошовий потік (чистий рух коштів).

На думку другої групи учених-економістів (Бланка І. О., Бочарова В. В., Ковальчук Г. В., Лігоненко Л. О., Олексюк О. С., Райса Т. та інших) грошові потоки необхідно визначати як сукупність надходжень і видатків коштів за певний період часу. Однак це визначення відображає валовий грошовий потік.

Так, Бочаров В. В. стверджує, що грошовий потік — обсяг коштів, що одержує або виплачує підприємство протягом звітного або планового періоду [20]. Олексюк О. С. визначає грошовий потік через суму готівки, що надходить на підприємство або витрачається за певний період [80].

Узагальнене визначення грошовим потокам наводиться в Міжнародному стандарті бухгалтерського обліку 7 (МСБО 7) «Звіт про рух грошових коштів»: грошовий потік — «надходження та вибуття коштів та їх еквівалентів». Цей стандарт було покладено за основу при складанні вітчизняного стандарту бухгалтерського обліку (П (С) БО 4). Під еквівалентами грошових коштів розуміють короткострокові, високоліквідні інвестиції, строк погашення яких становить біля трьох місяців з дати придбання. Такі інвестиції повинні вільно конвертуватися у відому суму грошових коштів і характеризуватися незначним ризиком зміни вартості.

На погляд автора роботи, особливої уваги заслуговує трактування категорії грошових потоків, що пропонує І. О. Бланк [18]. Тлумачення грошових потоків, що наводиться відомим вітчизняним ученим-економістом,

містить у собі більш глибоке бачення сутності даного поняття. Так, І. О. Бланк під грошовим потоком підприємства розуміє сукупність розподілених за окремими інтервалами розглядуваного періоду часу надходжень і видатків коштів, що генеруються його господарською діяльністю, рух яких пов'язаний з факторами часу, ризику і ліквідності.

Отже, прихильники першого трактування поняття грошового потоку визначають його як чистий грошовий потік, тобто статичну величину; прихильники другого трактування — через валовий грошовий потік, утворений за певний період часу. Взагалі акцент робиться тільки на одну класифікаційну ознаку грошових потоків — спосіб визначення обсягу. Однак грошові потоки можна класифікувати за цілим рядом ознак, що підтверджують чисельні публікації [12; 14]. Таким чином, відомі визначення грошових потоків не відображають агрегованість даного економічного понят-тя, тому не в повній мірі передають усю сутність.

Тому, віддаючи належне відомим тлумаченням сутності грошових потоків підприємств, автор цієї роботи вважає доцільним з методичного підходу надати таке визначення грошовим потокам, яке включало б усю їх сукупність і багатоаспектність.

Так, з огляду на те, що грошовий потік відповідно до існуючих уявлень про його сутність, є категорією динамічною, агрегованою, є основою і результатом господарювання, без якого неможливе функціонування підприємства, зроблено таке уточнення його визначення: грошовий потік підприємства — процес, пов'язаний з постійним рухом коштів у ході здійснення різних видів діяльності протягом всього життєвого циклу функціонування підприємства, який визначає стан поточної платоспроможності підприємства, фінансової стійкості та ділової активності. Взаємозв'язок між розміром грошових коштів і станом грошових потоків підприємства наведено на рис. 1.3.

На рис. 1.3. основні вхідні та вихідні грошові потоки подаються за видами господарської діяльності, наприклад, надходження коштів у вигляді

банківських кредитів відбувається у процесі здійснення фінансової діяльності, а витрачання коштів на придбання устаткування — у процесі здійснення інвестиційної діяльності.

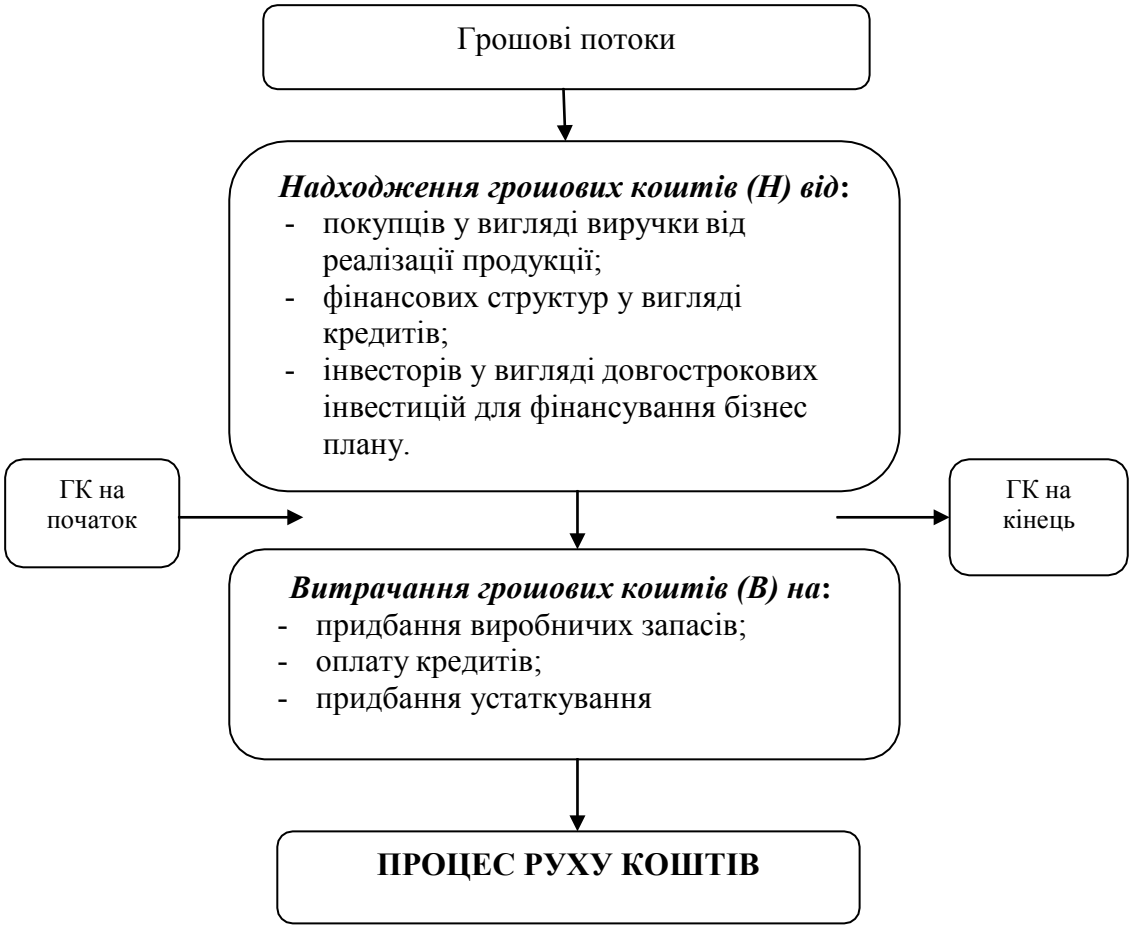

Рис. 1.3. Взаємозв'язок грошових коштів і грошових потоків підприємства

Як видно з представленої на рис. 1.3. інформації, від стану грошових потоків протягом періоду залежить величина грошових коштів на кінець періоду: їх нестача, надлишок або оптимальна величина. Нестача коштів впливає на своєчасність фінансування невідкладних поточних зобов'язань, надлишок є свідченням неефективного використання ресурсів у зв'язку з недоотриманням у майбутньому частини прибутку від їх використання (вкладення у короткострокові цінні папери, на депозит, інвестування тощо).

Таким чином, протягом декількох століть в економічній думці досліджувалась сутність грошей як спеціального виду товару, генезис грошових систем і відносин, розвиток грошового ринку, проведення грошової політики і реформ, стан грошового обігу і рівень залишку коштів. Грошові потоки підприємства (процес руху коштів) — відносно нове поняття, однак саме стабільний рух коштів підтверджує ефективність діяльності, задовільність фінансового стану підприємства, його потенційні можливості до розширеного відтворення, здатність своєчасно реагувати на вплив факторів зовнішнього середовища.

Виходячи з багатогранності та широти поняття грошового потоку, досить складним є його якісний аналіз, планування, прогнозування, контроль, регулювання та оптимізація на підприємствах. Тому виникає об'єктивна необхідність у структуризації, класифікації, а також визначенні функціонально-організаційних особливостей грошових потоків підприємства. Проаналізувавши існуючі класифікації, в найбільш загальному вигляді їх можна представити як таблицю (табл. 1.3.).

Таблиця 1.3.

Класифікація грошових потоків підприємства за різними ознаками [15]

Класифікаційна ознака	Види
Вид фінансово-господарської діяльності	Операційний грошовий потік Інвестиційний грошовий потік Фінансовий грошовий потік
Масштаб діяльності (центри формування грошових потоків)	Грошовий потік по підприємству Грошовий потік по підрозділах Грошовий потік по центрах відповідальності Грошовий потік по окремих господарських операціях
Зміна залишків грошових коштів – резерву ліквідності	Вхідні грошові потоки Вихідні грошові потоки
Валюта деномінації	Грошові потоки в національній валюті Грошові потоки в іноземній валюті
Розподіл у часі	Поточні (теперішні) грошові потоки Очікувані (майбутні) грошові потоки
Напрямок руху грошових коштів	Від'ємний грошовий потік Додатний грошовий потік
Варіативність направленості руху грошових засобів	Стандартний грошовий потік Нестандартний грошовий потік
Метод обчислення обсягів грошових потоків	Валовий грошовий потік Чистий грошовий потік
Період часу	Короткостроковий грошовий потік Довгостроковий

	грошовий потік
Передбачуваність виникнення	Повністю передбачуваний грошовий потік Недостатньо передбачуваний грошовий потік Непередбачуваний грошовий потік
Законність	Легальний грошовий потік Тіньовий грошовий потік

Цю класифікацію доцільно доповнити таким видом грошового потоку, як сумнівний або безнадійний, тобто такий потік, який заплановано, але в силу певних об'єктивних чи суб'єктивних причин він не відбувається вчасно або не має місця взагалі. Ідеться про можливість неотримання або отримання не в повному обсязі запланованих надходжень.

Прикладом такого потоку може бути дебіторська заборгованість, яку віднесено до сумнівної або визнано безнадійною. Такі грошові потоки потребують особливої уваги, адже вони можуть привести до неочікуваних збитків або недоотримання коштів у запланованому обсязі, що порушить стабільність безперебійного функціонування підприємства.

Головним завданням підприємства є саме завчасне виявлення тих очікуваних грошових потоків, які можуть стати сумнівними або взагалі безнадійними, і з метою страхування створити відповідні резервні фонди, щоб уникати кризових ситуацій.

Таких класифікаційних ознак може бути велика кількість, але для процесу управління підприємством головна увага має концентруватись на потоках, які віднесені до пріоритетних, тобто на грошових потоках за тими фінансово-господарськими операціями, що забезпечують формування більшої частини вартості підприємства та/або його прибутку й, відповідно, здійснюється на регулярній основі [85].

Управління грошовими потоками – це важливий фінансовий важіль, який забезпечує зростання вартості підприємства, що є кінцевою метою будь-якого суб'єкта господарювання. Крім того, про ефективне управління грошовими потоками можна говорити тоді, коли підприємство досягає поставлених цілей, як у коротко-, так і довгостроковому періодах; якщо зростає вартість підприємства і створюється додана грошова вартість.

Ефективне управління грошовими потоками на підприємстві базується на наступних основних положеннях:

1. Грошові потоки обслуговують існування господарської діяльності підприємства практично у всіх аспектах.
2. Ефективне управління грошовими потоками забезпечує фінансову рівновагу підприємства в процесі його стратегічного розвитку.
3. Раціональне формування грошових потоків допомагає підвищенню ритмічності існування операційного процесу підприємства.
4. Ефективне управління грошовими потоками дозволяє скоротити потреби підприємства в позиченому капіталі.
5. Управління грошовими потоками являється важливим фінансовим важелем забезпечення прискоренню обороту капіталу підприємства.
6. Ефективне управління грошовими потоками забезпечує зниження ризику не платоспроможності підприємства.
7. Активні форми управління грошовими потоками позволяють підприємству отримувати додатковий прибуток.

1.3. Електронні гроші в аспекті економічної глобалізації

Характерною ознакою сучасного етапу розвитку економіки, обумовленою впливом науково-технічного прогресу, є поява та постійне поширення комерції в електронному середовищі, яка у свою чергу здійснює потужний рушійний вплив на стрімкий розвиток інноваційних продуктів щодо здійснення платежів, що опосередковують розрахунки в цьому середовищі.

Постійне зростання попиту на послуги електронної комерції викликає появу новітніх платіжних інструментів, які відповідають потребами і

підвищеними вимогами до ефективності та надійності платежів в електронному середовищі.

Разом з тим, сучасні нормативно-правові вимоги щодо порядку здійснення банківських розрахункових операцій значною мірою стримують процес здійснення розрахунків за послугами електронної комерції, оскільки пов'язані з формалізованою процедурою фінансового моніторингу, основною метою якої є ідентифікація клієнта. Здійснення розрахунків користувачами цих послуг напряму через банківські установи виявляється неефективним та економічно невигідним як за операційними витратами, так і за часом здійснення розрахунків.

Основним питанням ефективності та конфіденційності платіжних трансакцій в електронному середовищі постає питання зберігання та передавання конфіденційних відомостей при віддаленому здійсненні угод, які не потребують ідентифікації клієнта. Здійснення трансакцій без будь-якої ідентифікації користувача послуг, а саме платника, може бути реалізоване тільки за допомогою опосередкованого засобу розрахунків, що випускається в обіг без відкриття банківського рахунку. Саме таким платіжним засобом є електронні гроші [120].

Історія виникнення електронних грошей безпосередньо пов'язана з розвитком комп'ютерних технологій та поширенням електронної комерції. Характеристики електронних грошей обумовлені формою носіїв інформації, характером емісії, способами розрахунків тощо. У сучасному вигляді електронні гроші поділяються на дві основні категорії:

- електронні гроші карткового типу;
- електронні гроші програмного типу.

Електронні гроші виникли та з початку набули поширення як гроші карткового типу, сам термін «електронні гроші» стосувався сум, що відображалися на чипах карток традиційних платіжних систем. У порівнянні до карток з магнітною смугою, платіжні картки з чипом підвищували захист

персональної інформації, зазначеної на картці, та надавало користувачам можливість здійснення трансакцій за відсутності їх авторизації з боку банку.

Таким чином, с самого початку свого існування, електронні гроші карткового типу за своїми індивідуальними ознаками мали приналежність до певної платіжної системи, певного банку та були пов'язані з певним банківським рахунком.

Науково-технічний прогрес, втілений в становленні телекомунікаційного середовища, зокрема Інтернету та мобільних технологій, сприяли подальшому розвитку електронних грошей у формі грошей програмного типу. Ці гроші є засобом розрахунків у специфічної для мереж і телекомунікацій електронній комерції, відомій як «е-комерція» або «Інтернет-комерція», який включає всі фінансові та торгові транзакції та бізнес-процеси, пов'язані з проведенням цих транзакцій [56].

Електронні гроші програмного типу, як і електронні гроші карткового типу, належать до певної платіжної системи, але між ними існує значна різниця. Традиційні платіжні системи з початку свого існування впроваджувалися з метою забезпечення розрахунків між учасниками через банк, а платіжна картка використовувалась в якості інструменту доступу до банківського рахунку платника [120]. Картка, як і раніше, залишається інструментом доступу до банківського рахунку та носієм інформації про персональні дані її власника, але прогрес в галузі інформаційних технологій знайшов своє відображення у розширенні її функцій та наданні їй статусу інструменту розрахунків. Платіжна карта із вбудованим електронним чипом трансформувалась в носія інформації про гроші, які знаходяться у розпорядженні власника картки та відображені на електронному чипі. Таким чином платіжна карта стала інструментом розрахунків, який надає можливість її власнику самостійно здійснювати угоди із придбання товарів та послуг без участі банку.

Але ця перевага не розповсюджується на використання картки за розрахунками в Інтернет-середовищі тому що придбання товарів та послуг у

електронній комерції супроводжується наданням власником картки своїх персональних даних третім особам та підвищує ймовірність шахрайських дій. У платіжній системі, яка використовує гроші програмного типу, розрахунки між учасниками можуть здійснюватися самостійно, без участі банків та без застосування банківських рахунків контрагентів за угодою. Використання банківських рахунків можливо, але не обов'язкове, оскілки існують інші, доволі різноманітні форми та способи введення та виведення грошей із системи. Електронні платіжні системи поступово набувають все більшої популярності у розрахунках в Інтернет-комерції, на відміну від традиційних платіжних систем, тому що користувачі (які доречі у більшості є власниками платіжних карток) не бажають довіряти дані своїх кредитних карт Інтернет-магазинам, побоюючись за безпеку своїх банківських рахунків. З'явившись в електронному середовищі гроші залишили свою функцію засобу платежу, але змінили свою звичну фізичну форму існування на віртуальну, трансформуючись у інформацію, яка може міститися на чипі пластикової картки, пам'яті комп'ютера тощо [7]. Треба зазначити, що процес трансформації грошей в інформацію продовжується і надалі, слідуючи за останніми досягненнями науково-технічного прогресу та постійно отримуючи нові стимули, які сприяють розробці більш нових та ефективних форм та способів обігу інформації.

Таким чином, виникнення та подальший розвиток електронних грошей можна розглядати у якості чергового етапу еволюції грошей, коли інформація перетворюється у субстанційну основу сучасної економічної реальності. Нові досягнення інформаційних технологій, з'являючись спочатку у суто науковій сфері, дуже швидко втілюються у конкретні прикладні рішення, внаслідок впровадження яких у телекомунікаційне середовище формуються різноманітні інформаційні системи, що органічно вписуються в нову економічну реальність, яку уже сьогодні все частіше характеризують як "інформаційну економіку". Електронні гроші розглядаються як дієвий чинник в становленні нової "інформаційної

економіки”, який сприятиме подальшій лібералізації і підвищенню ефективності діяльності банківської системи.

Електронні гроші все глибше усвідомлюються як інструмент впливу на процеси, що відбуваються не лише в економіці, але і в реальних суспільних відносинах. Тому вони не можуть бути залишені поза увагою регулюючих державних органів, вимагаючи формування релевантного правового середовища для діяльності систем електронних грошей.

У розвинутих економіках світу, таких як США та країни Європейського Союзу, де вже набуто певного досвіду з впорядкування обігу електронних грошей організаційно-правовими засобами, електронні гроші постають як категорія юридична.

Досвід окремих штатів США показує можливість регулювання електронних грошей у рамках підходів до традиційних платіжних інструментів і відносин. Так, в США емітенти електронних платіжних засобів, які в Європі називаються електронними грошима, отримують ліцензії на право здійснення традиційних грошових переказів.

При цьому обмежена функціональність електронних грошей дещо спрощує завдання їх регулювання, а складність полягає у відсутності звичної для всіх традиційних платіжних інструментів такої властивості як документарність, якої у електронних грошей немає. Практика використання електронних грошей свідчить про те, що системи розрахунків, які включають останні досягнення науково-технічного прогресу, стають дедалі складнішими, відтак деталізовані правила та інструкції виявляються обтяжливими і неефективними, а іноді виявляються стримуючим фактором подальшого розвитку. Досвід правового регулювання обігу електронних грошей в США та Європі вказує на доцільність встановлення тільки самих загальних правових меж, які дозволяють розвиватися новітнім платіжним технологіям та запровадження моніторингу за цим процесом [43].

В Європі в офіційних документах вперше було приділено увагу електронним грошам у 1994 р. в звіті з електронних грошей Європейського

валютного інституту. Зміст документу мав оглядовий характер та у ньому вперше розглядався феномен електронних грошей як інноваційного інструменту розрахунків та за висновками звіту (які носили рекомендаційний характер) передбачалось, що право на їх випуск має бути надано тільки банкам. Такий підхід до електронних грошей, за висновками звіту, відображав традиційний погляд щодо обов'язкової емісії грошей тільки центральними банками та не враховував останніх досягнень науково-технічного прогресу, які впливали на реалії економічного життя. Саме стрімкий розвиток комп'ютерних та інформаційних технологій був та залишається тією рушійною силою, під впливом якої поступово відбувається не тільки процес технологічних змін, а також змінюється модель економічної поведінки людини.

Поступове поширення мережі Інтернет створило глобальний світовий інформаційний простір та надало її користувачам величезні можливості щодо проведення різного типу операцій господарського характеру як в середині окремих юрисдикцій, так і за їх межами (оскільки в середині мережі не існує національних кордонів). Проявом таких можливостей стала поява електронної комерції, як новітньої реалії економічного життя. Потреби прискорення обігу товарів та послуг, уникнення формальностей, притаманних звичайним грошовим розрахункам під час проведення господарських операції у сфері електронної комерції, вимагали заміщення грошей в їх класичній формі (готівкової або безготівкової) технологічно новим виразом вартості на базі субстрату звичайних грошей. Тому поява грошового виразу вартості в інформаційний формі була закономірним наслідком, яка відображала потреби розрахунків у електронній комерції та відображала реалії сучасного економічного життя. Електронні гроші, за своїм економічним змістом, залишаються еквівалентом вартості та виконують розрахункову функцію, але абстрагуючись від своєї предметної основи вони постають як «квазі» гроші, які у своїй безпредметній формі існують лише у вигляді інформації на електронних носіях. Це є основною особливістю,

притаманною саме електронним грошам, що дозволяє їм існувати як поза межами звичайного грошового обігу, так і поза межами банківської системи.

Визнання електронних грошей на офіційному рівні вперше було зроблено в серпні 1998 р. Європейським Центральним Банком (ЄЦБ) у “Доповіді про електронні гроші ”. У доповіді було наведено визначення електронних грошей як “…електронне зберігання грошової вартості за допомогою технічного пристрою, яке може широко застосовуватися для здійснення платежів на користь не тільки емітента, але й інших фірм, і яке не вимагає обов’язкового використання банківських рахунків для проведення трансакцій, а діє як передплачений інструмент на пред’явника…”.

Таким чином, ЄЦБ офіційно визнав можливість здійснення електронного грошового обігу поза межами банківських систем, що створює передумови для появи альтернативних грошових систем.

Згодом електронні гроші перетворилися із категорії, яка спочатку утворилася та розглядалася як суто економічна, у категорією юридичну. 18 вересня 2000 р. була прийнята Директива 2000/46/ЕЕС Європейського Парламенту і Ради «Про діяльність у сфері електронних грошей і пруденційного нагляду над інститутами, які займаються цією діяльністю», за якою встановлювалися правила ведення діяльності установами, які проводять електронні розрахунки, а також норми пруденційного нагляду за ними. Для цілей цієї Директиви електронні гроші розглядалися як електронний сурогат монет і банкнот, який зберігається в електронному пристрої, такому як чіп-картка або комп’ютерна пам’ять і який, як правило, призначається для цілей здійснення електронних платежів [104].

Директивою встановлювалися обмеження щодо обсягу емісії електронних грошей у сумі не більшій за суму грошових коштів, отриманих при їх випуску, що виключало можливість емісії незабезпечених електронних грошей. Необхідно звернути увагу на те, що в рамках Європейського Союзу випуск електронних грошей традиційними кредитними установами і новим класом кредитних інститутів, так званими установами у сфері електронних

грошей, регламентований двома Директивами Європейського Союзу: Директивою 2000/46/ЄС Європейського парламенту та Ради і Директивою 2000/28/ЕС Європейського парламенту і Ради, що вносить поправки до Директиви 2000/12/ЕС, яка регламентує підприємницьку діяльність кредитних установ.

В подальшому, у зв'язку із поточними технологічними змінами та з метою приведення правового регулювання у відповідність до існуючих реалій, положення Директиви були переглянуті. Для цього була створена спеціальна комісія з перегляду Директиви, саме на її думку основною підставою відміни існуючої Директиви стало те, що "…деякі з її положень стали на заваді формуванню справжнього єдиного ринку послуг із застосування електронних грошей та розвитку таких послуг, орієнтованих на користувача".

На підставі доробок комісії була прийнята нова Директива 2009/110/ЕС від 16.09.2009 р. Європейського Парламенту та Ради щодо започаткування та здійснення діяльності установами-емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, якою скасовувалися Директива 2000/46/ЕС та вносилися зміни до директив 2005/60/ЕС та 2006/48/ЕС.

Директивою 2009/110/ЕС встановлено наступне визначення: "...електронні гроші " означають грошову вартість, яку представлено у вимозі до емітента, які зберігаються на електронному пристрої, в тому числі магнітному, випускаються для отримання коштів з метою здійснення платіжних операцій, як визначено в підпункті 5 статті 4 Директиви 2007/64/ЕС, та приймаються фізичною або юридичною особою, відмінною від установи-емітента електронних грошей…".

Визначення електронних грошей у Директиві встановлено таким чином, щоб уникнути затримки у впровадженні технологічних нововведень та охопити не тільки всі види електронних грошей, наявних на сучасному ринку, а також і тих продуктів, які можуть з'явитися у майбутньому [105].

В країнах Європейського Союзу обсяг використання електронних грошей неухильно збільшується. У табл.1.4. наведено обсяг електронних грошей, які знаходяться в обігу у країнах ЄС (за даними Європейського центрального банку) [97].

За результатами вивчення та аналізу ринку електронних грошей у ЄС в якості глобальних тенденції у цій сфері можна визначити:

- збільшення попиту на електронні гроші в якості засобів платежу;
- формування ринку кредитування в електронних грошах, який може мати потенційний вплив на банківський сектор, оскільки депозити перестають бути головною базою фінансових позик;
- поступове формування механізму приватного клірингу, який потенційно може замістити існуючу систему розрахунків між контрагентами через банки.

Таблиця 1.4.

Загальний обсяг електронних грошей у країнах ЄС

Рік	**На базі карток, млн. євро**	**Гроші програмного типу, млн. євро**
Вересень, 2003	48	н/д
Січень, 2004	79	н/д
Січень, 2005	123	н/д
Січень, 2006	134	н/д
Січень, 2007	136	н/д
Січень, 2008	242	н/д
Січень, 2009	266	2
Січень, 2010	315	2
Січень, 2011	374	4
Січень, 2012	495	5
Січень, 2013	670	8
Січень, 2014	636	9
Січень, 2015	709	490
Січень, 2016	1072	666
Січень, 2017	1541	915
Січень, 2018	1737	919
Лютий, 2018	1743	919

Одна із проблем, породжених електронними грошима, – це зміни в характері обігу грошей. Очевидно, у перспективі центральні банки втрачатимуть монополізм у сфері організації грошового обігу внаслідок динамічного розвитку інформаційних технологій.

Формування механізму з регулювання обігу електронних грошей стає нагальною потребою у роботі все більшої кількості центральних банків різних держав, оскільки електронні гроші за своєю природою використовуються виключно у телекомунікаційному середовищі, яке носить глобальний характер, і тому інтернаціоналізація обігу електронних грошей стає ще одним чинником, який впливає на процеси глобалізації та одним із факторів формування глобальної економіки.

Останнім часом у всьому світі розвиток платіжних систем характеризується поступовим звуженням сфери використання готівки та паперових платіжних документів, переходом до нових платіжних інструментів і сучасних технологій платежів. Електронні гроші широко залучаються до обігу і стають важливим інструментом фінансової інфраструктури економічно розвинутих країн. Аналогічні процеси відбуваються і в України. Виникнення та розвиток ринку електронних грошей в Україні вимагає від регулюючих органів, і в першу чергу від Національного банку України, постійної уваги щодо підтримання стабільності національної валюти та її грошового обігу.

Важливим аспектом формування правового середовища обігу електронних грошей в Україні залишається узгодженість правового регулювання. У сфері платіжних систем і розрахунків питання стандартизації є вкрай важливими не тільки в сфері технічного забезпечення, а і в галузі методології інституційного та правового регулювання. Наявність відмінностей у національних підходах до регулювання обігу електронних грошей в окремих законодавствах створюють підстави для можливих зловживань, провокуючи використання електронних грошей у кримінальних цілях (шахрайські операції, відмивання грошей, уникнення сплати податків

тощо). Сучасний рівень розвитку технологічних і фінансових інновацій дозволяє емітентам і провайдерам електронних грошей досить легко переходити з однієї юрисдикції в іншу. В цих умовах важливо забезпечити узгодження спільних дій у сфері створення в Україні правил регулювання електронних грошей, подібних до правил, існуючих у ЄС.

Перша спроба правового регулювання обігу електронних грошей в Україні була здійснена в 2008 році. Постановою Національного банку України від 25.06.2008 р. за № 178 було затверджене «Положення про електронні гроші в Україні», яке на даний час існує в діючій редакції, затвердженою Постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010 р. за № 481.

Положення встановлює вимоги Національного банку України до суб'єктів здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей, а також до систем електронних грошей в Україні. Норми Положення розроблені з урахуванням вимог Директиви Європейського Парламенту та Ради Європи 2009/110/ЄС від 16.09.2009 р.

Положенням встановлено визначення електронних грошей як «… одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента…» [102]. Визначення є досить широким за своїм змістом та охоплює

всі існуючі види електронних грошей, що дозволяє впроваджувати технологічні нововведення на сучасному ринку, а також інноваційні продукти, які можуть з'явитися у майбутньому.

Аналіз положення (в його діючій редакції) дозволяє визначити базові принципи регулювання обігу електронних грошей Національним банком України, а саме:

- випуск електронних грошей в Україні мають право здійснювати лише банки (далі – емітенти);

- емітенти мають право здійснювати випуск електронних грошей, виражених лише в гривнях;
- сума випущених емітентом електронних грошей не повинна перевищувати суму отриманих від користувачів системи готівкових або безготівкових коштів;
- відсутність заборони кредитування в електронних грошах.

Необхідно зазначити, що електронні гроші завжди пов’язані з певною інституцією, яка виступає їх емітентом (організацією або сукупністю організацій) та яку можна умовно назвати «платіжною системою». Як юридичне поняття визначення «платіжної системи» закріплено в Законі України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» (п. 1.29 цього Закону), за яким встановлюється наступна дефініція платіжної системи: «…платіжна організація, члени платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів.

Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система». Відповідно до п. 1.24 цього ж Закону переказ коштів визначається як «…рух певної суми коштів з метою її зарахування на рахунок отримувача або видачі йому у готівковій формі. Ініціатор та отримувач можуть бути однією і тією ж особою» [106].

Основною функцією системи електронних грошей, яка до речі є різновидом або підтипом класичної платіжної системи, є опосередкування переходу права власності на електронні гроші від одного їх власника до іншого всередині самої системи, без обов’язкового здійснення переказу коштів. Більш того, на відміну від класичної платіжної системи система електронних грошей може функціонувати з «замкненому» режимі, коли здійснюється багато операцій купівлі-продажу користувачами системи всередині самої системи, які не опосередковуються жодним рухом коштів по банківських рахунках до моменту виведення грошей із системи.

Пояснення відмінностей системи електронних грошей від класичної платіжної системи стає зрозумілим, якщо звернутися до «Положення про

електронні гроші в Україні», затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 04.11.2010 р. № 481, за яким система електронних грошей визначається як «…сукупність відносин між емітентом, оператором, агентами, торговцями та користувачами щодо здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей», а самі електронні гроші визначаються як «… одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими, ніж емітент, особами і є грошовим зобов'язанням емітента». Порівняльний аналіз дефініцій «платіжної системи» та «системи електронних грошей» дає можливість зробити висновок, що законодавцем визнається, з одного боку, схожість цих систем на базі родових ознак, а з іншого – підкреслюється відмінність на функціональному рівні. Головною функцією системи електронних грошей визначається «…здійснення випуску, обігу та погашення електронних грошей» на відміну від платіжної системи для якої «…Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система».

Система електронних грошей відрізняється особливістю структури, яка впливає на розподіл функцій між учасниками системи, тому що частина функцій системи електронних грошей (поповнення електронними грошима електронних пристроїв, розповсюдження електронних грошей, обмінні операцій з електронними грошима) не притаманна банківській діяльності та має бути покладена на агентів, які діють на підставі договору, укладеного з емітентом. Оскільки регулювання діяльності агентів, які працюють з емітентом на підставі договорів, знаходиться поза межами правового регулювання Національного банку України вкрай актуальним постає питання гармонізації різних нормативних актів в рамках діючого законодавства з приводу діяльності таких агентів.

Також треба звернути увагу на існування певної правової колізії між нормами «Положення про електронні гроші в Україні» та Законом України „Про платіжні системи та переказ коштів в Україні” від 05.04.2001 р. № 2346-III, яким визначено термін „платіжний інструмент”, під яким розуміється

«…засіб певної форми на паперовому, електронному чи іншому виді носія інформації, використання якого ініціює переказ коштів з відповідного рахунка платника.

До платіжних інструментів належать документи на переказ та *спеціальні платіжні засоби»* (п.1.31 цього Закону). Визначення спеціального платіжного засобу встановлено Постановою правління Національного банку України „Про здійснення операцій з використанням спеціальних платіжних засобів" від 30.04.2010 р. № 223). Пунктом 1.4. постанови визначено, що «…спеціальний платіжний засіб – платіжна картка, мобільний платіжний інструмент, інший платіжний інструмент, що виконує функцію засобу ідентифікації, за допомогою якого держатель цього інструменту здійснює платіжні операції з рахунку платника або банку, а також інші операції, установлені договором …»; відповідно до п.2.1. « … Емісія спеціальних платіжних засобів у межах України здійснюється виключно банками, що уклали договір з платіжною організацією платіжної системи та отримали її дозвіл на виконання цих операцій…».

Таким чином, виникає питання щодо протиріччя у ситуації, за якої електронні гроші, з одного боку, «…приймаються як засіб платежу…» тобто по суті є платіжним інструментом, а з іншого – не віднесені до спеціальних платіжних засобів відповідно до норм Закону України „Про платіжні системи та переказ коштів в Україні " (п.п.1.14 та 1.31. Закону), що надає можливість обходити законодавчі норми та емітувати електронні гроші під виглядом спеціальних платіжних засобів іншими організаціями ніж банківські установи, незважаючи на наявність норми про емісію електронних грошей виключно банками.

Наслідком недосконалості правового регулювання стає можливість створення й функціонування в Україні платіжних систем електронних грошей (що дозволяють здійснювати операції з купівлі та продажу товарів (послуг), переказу коштів тощо), які не підпадають під норми «Положення про електронні гроші в Україні» та знаходяться поза межами впливу та

регулювання з боку Національного банку України. Такі системи електронних грошей створюються та функціонують без обов'язкового дотримання правил, встановлених Національним банком України.

Прикладом може слугувати платіжна система WebMoney, що дозволяє здійснювати повний спектр розрахунків між користувачами системи та формально не охоплюється дією «Положення про електронні гроші в Україні». У кодексі системи 'WebMoney Transfer' відсутнє поняття „електронні гроші", натомість фігурує наступне визначення «...«WEBMONEY» – универсальный титульный знак (WM) в цифровом виде, единица исчисления количества (объема) имущественных прав, цена которого (условная сетевая стоимость) устанавливается и поддерживается их владельцами…». Купівля українськими користувачами системи таких титульних знаків за гривневий еквівалент передбачає придбання ними прав вимоги до третьої особи (резидента України), а саме організації-гаранта (ТОВ „Українське гарантійне агентство") [107].

Таким чином, купуючи титульні знаки за грошові кошти у гривні, користувач системи набуває не електронні гроші, а права вимоги до третьої особи та в подальшому може обмінювати такі права вимоги на товар (купівля-продаж) та або іншим чином відчужувати їх на користь іншої особи (переказ тощо). У такій трактовці, з юридичної точки зору, купівля товару розглядається як обмін товару на права вимоги (титульні знаки), тобто не є купівлею за електронні гроші. Користуючись подібними системами можна вести бізнес без оподаткування. Реєстрація у таких системах іноді не потребує жодної ідентифікації особи, що має намір стати користувачем. При цьому рух коштів користувачів подібних систем фактично залишається поза зоною досяжності податкових, правоохоронних та інших контролюючих органів.

Окреме питання викликає дотримання платіжними системами законодавства у сфері протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансування тероризму згідно з нормами Закону України „Про

запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму" від 28.11.2002 р. №249-IV. Відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 5 цього Закону до суб'єктів первинного фінансового моніторингу належать «…інші юридичні особи, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги…". Відповідно до вимог Закону функціонування платіжних систем повинно супроводжуватись заходами фінансового моніторингу, таких як: постановка на облік в установленому законодавством порядку; розробка правил і програми ведення фінансового моніторингу; призначення працівника, відповідального за організацію та ведення фінансового моніторингу; здійснення ідентифікації та вивчення своїх клієнтів; забезпечення виявлення і реєстрації фінансових операцій, які підлягають фінансовому моніторингу; зупинення фінансових операцій у випадках і порядку, передбачених законом, а також надання певної інформації уповноваженому органу (Держфінмоніторинг).

Оцінюючи наслідки появи та діючого правового регулювання обігу ефектонних грошей в Україні, можна зробити наступні висновки:

- електронні гроші не збільшують грошову масу;
- головним чинником впливу електронних грошей на економіку є збільшення швидкості грошового обігу.

Якщо звернутися до класичного рівняння обміну І.Фішера, яке виражається тотожністю MV=PY, де M – грошова маса, як правило M1; V – швидкість обігу грошей; P – рівень цін; Y – кількість товару, то становиться зрозумілим, що збільшення швидкості обігу грошей (V) в одній частині тотожності повинно викликати збільшення іншої його частини, яка виражається множником PY. Результатом збереження тотожності при незмінній кількості товару (Y) виявляється збільшення ціни (P), яке викликає інфляцію;

- електронні гроші створюють окремий грошовий «квазі» агрегат, який має потенцію впливу на грошовий обіг в цілому.

Питання впливу електронних грошей на економіку України залишається слабо вивченим, але неможливо відкинути наявність впливу емісії електронних грошей на інфляційні процеси [103].

Окремим питанням, яке потребує вирішення, є використання електронних грошей для розрахунків з нерезидентами України та здійснення транскордонних переказів. Розвиток українського сегменту Інтернет-комерції не зменшить привабливості та переваг всесвітнього Інтернет-ринку. Українці, як і мешканці інших країн, купують та будуть купувати за допомогою Інтернет товари та послуги, які пропонуються особами інших держав. Разом з цим, українські суб'єкти господарювання, які пропонують свої товари або послуги в Інтернет, є доступними нерезидентам України – користувачам Інтернет.

Для розрахунків з нерезидентами користувачам потрібні електронні гроші, виражені в іноземній валюті. Попит на електронні гроші, які виражені в різних валютах, викликає появу в середовищі Інтернет (Україна в цьому не є виключенням) інфраструктури з осіб, які здійснюють обмінні операції з електронними грошима в різних валютах, випущених різними платіжними системами та за різними технологіями, а також здійснюють купівлю/продаж електронних грошей за національну та іноземну валюту, в тому числі за готівку. Сьогодні діяльність таких осіб лежить за межами правового поля України. Розв'язання цієї проблеми полягає в площині вдосконалення та пристосування валютного законодавства України до вимог часу.

Положення валютного законодавства мають враховувати інтереси користувачів систем електронних грошей, торговців, які приймають їх як засіб платежу за товари або послуги, та держави в цілому.

На даний момент розвиток електронних грошей в Україні носить доволі неконтрольований характер не тільки через недосконаліть законодавчого регулювання, а також внаслідок низького ступеню компетентності з цих питань уповноважених та контролюючих органів.

Основними чинниками, які сьогодні впливають на розвиток та формування українського ринку електронних грошей, є:

- недосконалість законодавчої бази;
- слабо розвинена регіональна мережа Інтернету, особливо у віддалених регіонах;
- велика конкуренція з боку іноземних провайдерів послуг за розрахунками в Інтернеті.

Недосконалість правового регулювання обігу електронних грошей на законодавчому рівні породжує можливість шахрайства, кримінального використання та сприяє виникненню ризиків втрати коштів користувачами послуг платіжних систем електронних грошей. Ризик неплатоспроможності або банкрутства емітентів може вплинути на довіру користувачів до електронних грошей взагалі.

Для запобігання кримінальному використанню електронних грошей, виражених в іноземній валюті, при розрахунках або транскордонних переказах, необхідна уніфікація національного законодавства із існуючим законодавством відповідних країн на базі єдиних принципів регулювання та норм відповідних міжнародних відносин, а також проведення з цих питань ефективної правоохоронної діяльності різних держав у рамках їх суверенних юрисдикцій.

Основні цілі законодавчого регулювання повинні бути спрямовані на:

- формування правового середовища регулювання обігу та використання електронних грошей, уніфікованого із нормами законодавствами, в першу чергу ЄС, Великої Британії та США;
- розвиток ефективних та мало затратних технологій надання фінансових і платіжних послуг;
- забезпечення користувачам захисту від шахрайства та недобросовісної діяльності;
- запобігання використанню електронних грошей у кримінальних цілях.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

В першому розділі дипломної роботи розлянуто суть і роль грошей історію їх розвитку, проведено дослідження поняття «грошового обігу» і «грошового потоку підприємства», дано характеристику електронних грошей в аспекті економічної глобалізації, наголошено, що *н*едосконаліть правового регулювання обігу електронних грошей в Україні породжує можливість шахрайства, кримінального використання та сприяє виникненню ризиків втрати коштів користувачами послуг платіжних систем електронних грошей.

РОЗДІЛ 2
ОБЛІК ГРОШОВИХ КОШТІВ ЗГІДНО ПОЛОЖЕНЬ (СТАНДАРТІВ) БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

2.1. Відображення в обліку операцій з готівковими грошовими коштами та на рахунках в банку

Грошові кошти до каси надходять з рахунків у банках, внаслідок реалізації товарно-матеріальних цінностей, від підзвітних осіб тощо.

На сьогодні, дане питання мабуть, найважливіше для тих, хто займається бізнесом. Помилки в оформленні касових операцій коштують дуже дорого. Штрафи підприємств, що здійснюють готівкові розрахунки, за різноманітні порушення нормативних актів, які регулюють подібні рахунки, не рідко перевищують за своїм обсягом платежі з податку на прибуток. Така ситуація неприпустима, і однією з причин її виникнення може бути відсутність у бухгалтерів достатньо повної інформації про порядок здійснення касових операцій.

Основним документом, яким керуються бухгалтери і касири при оформленні і здійсненні касових операцій у національній валюті України, є Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні, затверджене постановою Правління Національного банку. Дія цього нормативно-правових активу поширюється на всіх юридичних осіб незалежно від їх форми власності і видів діяльності, від того, чи юридична особа є резидентом (українське підприємство), чи не резидентом України (іноземна фірма), а також на їх відокремлені підрозділи, що не мають статуту юридичної особи (філії, представництва, відділення тощо). Не поширюється дія цього Порядку на таких юридичних осіб:

1) банки;

2) підприємства зв’язку;

3) підрозділи на території України – іноземні, дипломатичні, консульські, торгові, та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їх філії, які користуються імунітетом і дипломатичними привілеями;

4) представництва інших іноземних організацій і філій, які не проводять підприємницької діяльності.

Цим самим порядком керуються і фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності без створення юридичної особи у разі здійснення ними касових операцій.

При цьому кількість підприємств, з якими проводяться розрахунки протягом дня, не обмежена. У разі проведення підприємствами готівкових розрахунків з іншими підприємствами понад встановлену граничну суму кошти у розмірі перевищення розрахункової суми додаються до фактичних залишків готівки в касі платника готівки (у той день, коли була проведена така операція), з подальшим порівнянням суми із затвердженим лімітом каси.

Якщо готівка надійшла в касу з власних поточних рахунків (як основного так із додаткових) в установах банків у межах наявних на них коштів, то вона повинна використовуватися виключно на вказані в чеку цілі, що не суперечать чинному законодавству (у тому числі нормативними актами НБУ).

Банк наділений правом здійснювати контроль за цільовим використанням коштів. У зв'язку з цим підприємства і підприємці повинні надавати установі банку, яка обслуговує її (на її вимогу) звітні, платіжні і розрахункові документи (касові і товарні чеки, квитанції до прибуткових касових ордерів, податкові накладні, договори купівлі-продажу, акти закупівель, рахунки-фактури, тощо). Які б підтверджували проведені цільові витрати готівки. Цікаво, що можливість здійснення деяких готівкових виплат з каси безпосередньо залежить від джерела надходження цих коштів у касу і їх призначення. Готівку, що надійшла в касу підприємства, можна поділити на два види (див. рис.2.1.).

Рис.2.1. Джерела надходження та призначення готівки

Якщо це готівковий виторг підприємств, то можливі два варіанти, залежно від відсутності або наявності податкової заборгованості у такого підприємства:

варіант перший – якщо податкова заборгованість відсутня, то готівковий виторг може використовуватись ними для забезпечення господарських потреб, а також на виплати, пов'язані з оплатою праці (на виплату заробітної плати, заохочень, усіх видів доплати, компенсацій тощо);

варіант другий – якщо є податкова заборгованість, то готівковий виторг може використовуватися ними для забезпечення господарських потреб, однак, виплати, пов'язані з оплатою праці, у цьому випадку з виторгу не проводяться, а здійснюються виключно за рахунок коштів, отриманих з установ банків.

Керівники підприємства у встановленому порядку несуть відповідальність за обладнання приміщення каси і забезпечення всіх необхідних умов для подвійного зберігання грошей у касі. Одне з основних призначень каси – тимчасове зберігання коштів. Відповідно до вимог, вся готівка на підприємстві зберігається у вогнетривких металевих шафах, які після закінчення роботи там зами каються ключем і опечатуються сургучною печаткою касира. Ключі від металевих шаф і печатки зберігаються у касира, якому забороняється передавати їх стороннім особам. Найбільш поширений вид надходжень грошових коштів – надходження виручки за реалізовану продукцію, товари або послуги.

Відповідно до встановлених вимог, при здійснені готівкових розрахунків, в тому числі і за реалізовану продукцію, підприємство-одержувач готівкового платежу зобов’язане надати підприємству платнику розрахунковий документ (податкову накладну), товариний чек та ін.), який підтверджує здійснені платниками операції з готівкою.

Готівкові розрахунки підприємств усіх форм власності, а також індивідуальні підприємців з громадянами повинні проводитися з оформленням прибуткових і видаткових касових ордерів, касового або товарного чеку, або інших документів, що засвідчують факт купівлі товару. Якщо з усього переліку вказаних вище документів виділити тільки ті, які безпосередньо належать до касових операцій, що відображають надходження готівки в касу, то ми одержимо:

- прибутковий касовий ордер;
- касовий чек;
- товарний чек.

Відразу ж після отримння коштів у касу підприємства і видання квитанції особі, яка внесла гроші, касир зобов’язаний внести відповідний запис у касову книгу, в якій вказується:

1) номер прибуткового касового ордера;

2) прізвище й ініціали особи, яка внесла кошти в касу підприємства;

3) номер кореспондентського бухгалтерського рахунка;

4) сума коштів, що надійшли в касу.

Слід звернути особливу увагу на те, що кошти можуть бути прийняті касиром за прибутковим касовим ордером тільки в день його оформлення. Якщо в день оформлення і надходження прибуткового касового ордера в касу підприємства особа, яка вказана в прибутковому касовому ордері і яка повинна була внести гроші в касу, не внесла їх до кінця робочого дня, до закриття каси, то такий прибутковий касовий ордер визнається недійсним і анулюється [98].

Синтетичний облік по рахунках 30 “Каса”, 33 “Інші кошти” ведеться в журналі-ордері №1 та відомості №1 (див. рис.2.2.). На рис. 2.2 представлена загальна схема бухгалтерського обліку касових операцій.

Отримання грошей з банку здійснюється через касира або іншу уповноважену на те особу по грошовому чеку, виписаному на її ім'я.

Щоб зняти готівку зі свого розрахункового рахунку в банку, бухгалтер заповнює грошовий чек, підписує його разом з керівником і передає касиру. Касир попередньо (як правило за 1 - 2 дні) замовляє необхідну суму в банку, а потім одержує її за чеком.

Готівку, що надійшла з розрахункового рахунку до каси, витрачають за строго цільовим призначенням (цілі, на які одержані гроші, вказуються на зворотній стороні грошового чека), а невикористаний залишок здається з каси на розрахунковий рахунок.

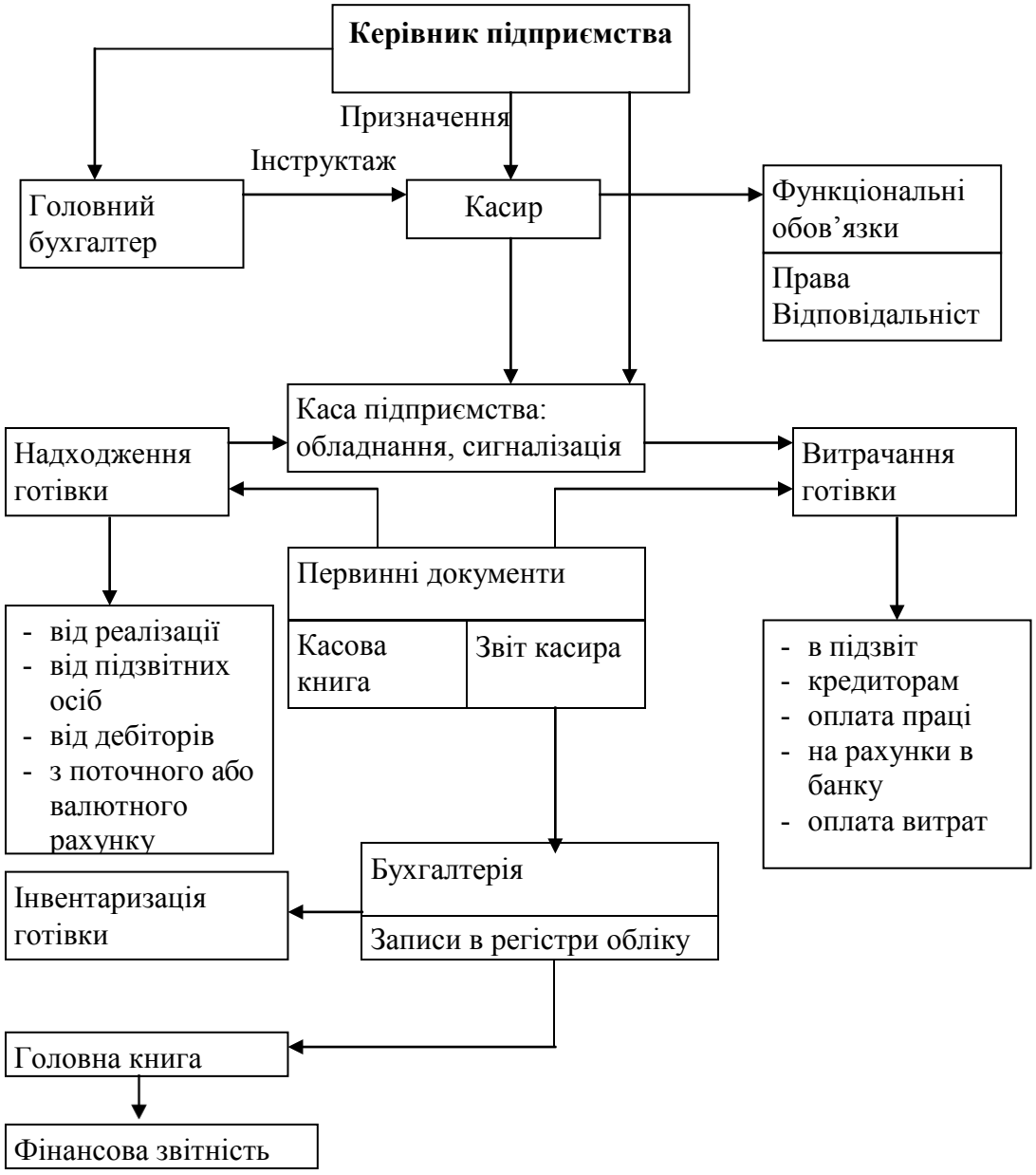

Рис. 2.2. Загальна схема бухгалтерського обліку касових операцій

Загальний порядок одержання готівки в банку представлено на рис. 2.3.

Рис. 2.3 .Порядок одержання готівки в банку

Пояснення до схеми:

(1) - заповнення всіх реквізитів чека та корінця чеку ;

(2) - поставлення підпису одержувача чеку на корінці чеку і передача його банку ;

(3) - перевірка правильності заповнення чеку та його оплата ;

(4) - одержання грошей в касі банку ;

(5) - складання звіту касира .

Витрачання готівки з каси проводиться за *видатковим касовим ордером* (далі - ВКО) або належно оформленими платіжними (розрахунково-платіжними) відомостями. Документи на видачу готівки підписуються керівником і головним бухгалтером підприємства або особами, ними уповноваженими. Якщо на доданих до видаткових касових ордерів документах - заявках, рахунках, інших розрахункових документах присутній дозволяючи надпис керівника підприємства, то його підпис на видаткових касових ордерах не є обов'язковим [116].

Підприємства, які займаються закупівлею сільськогосподарської продукції та вторинної сировини, можуть проводити видачу готівки її здавальникам за відомостями, у яких зазначаються їх прізвища, адреси, обсяги зданої продукції і сума виплаченої готівки, що засвідчуються підписом здавальника.

У випадку видачі грошей окремій фізичній особі за видатковим касовим ордером касир вимагає пред'явлення документу, який засвідчує особу утримувача і містить фотокартку та особистий підпис власника, записує його найменування і номер, ким і коли він виданий. Фізична особа розписується у видатковому документі про одержання готівки із зазначенням одержаної суми, користовуючи чорнило або кулькову ручку з темним чорнилом.

На операцію по здачі грошей до банку касир, крім видаткового касового ордеру, також оформлює *об'яву на внесок готівкою,* в якій вказує дату операції, хто здає кошти і через кого, банк та назву одержувача, суму

цифрами і прописом, визначення внеску, номер власного рахунку. Об'ява складається з трьох частин. Перша частина залишається в банку, друга (квитанція) - передається касиру, третя ордер) - повертається підприємству з випискою банку після зарахування грошей на поточний рахунок. Загальний порядок внесеннян готівки до банку зображено на рис 2.4.

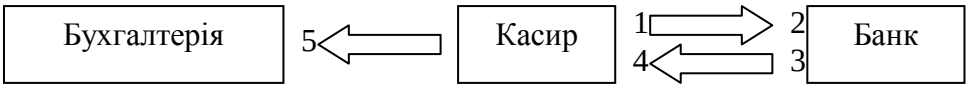

Рис. 2.4. Порядок внесення готівки до банку

Пояснення до схеми:

(1) - заповнення касиром об'яви на внесок готівкою ;

(2) - внесення готівки в банк ;

(3) - оформлення банком квитанції та ордера до каси і видача квитанції касиру ;

(4) - оформлення банком виписки з поточного рахунку підприємства з виправдовуючи документом-ордером;

(5) - складання касиром звіту касира .

Готівкова виручка, що надійшла до кас підприємств, має здаватися ними до установ банків для зарахування на їх поточні рахунки у встановленому порядку одним із наступних способів (рис. 2.5.).

Достовірність та правильність здійснення касових операцій на підприємства підтверджується типовими формами первинних документів, затверджених Мінстатом та Мінфіном України, зокрема КО-1, КО-2, КО-3, КО-4 та КО-5.

Аналітичні дані про грошові кошти в іноземній валюті наводяться у гривнях і одночасно в тій валюті, в якій здійснювалась операція в іноземній валюті.

Рис. 2.5. Способи здачі готівки до банку

Загальна схема документування операцій з готівкою наведена на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Загальна схема документування операцій, пов'язаних з рухом грошових коштів в касі

Типові бухгалтерські проводки з обліку готівкових коштів, грошових документів та грошових коштів в дорозі представлені в таблицях 2.1.

Таблиця 2.1.

Кореспонденції по дебету рахунків каси та інших коштів

№ п/п	Зміст господарської операції	Кореспондуючі рахунки	
		Дебет	Кредит
1	Одержано готівкою дивіденди від об'єктів інвестування	30 " Каса "	14 " Довгострокові фінансові інвестиції "
2	Повернено готівкою довгострокову заборгованість	30 " Каса " , 33 " Інші кошти "	16 " Довгострокова дебіторська заборгованість "
3	Передано гроші з операційної каси в касу підприємства	30 " Каса "	30 " Каса "
4	Передано гроші з банку в касу	30 "Каса"	31 "Рахунки в банках "
5	Перераховано гроші для придбання або продажу іноземної валюти	33 " Інші кошти "	31 "Рахунки в банках "
6	Одержано готівку в погашення одержаних раніше векселів	30 "Каса"	34 " Короткострокові векселі одержані"
7	Одержано готівку від покупця в оплату раніше відвантаженої продукції, товарів , послуг	30 " Каса "	36 " Розрахунки з покупцями та замовниками "
8	Одержано гроші від винної особи , підзвітних осіб , працівників в погашення раніше виданої безвідсоткової позики	30 " Каса " , 33 " Інші кошти "	37 " Розрахунки з різними дебіторами "
9	Зроблено внесок готівкою учасником споживчого товариства	30 " Каса "	41 "Пайовий капітал "
10	Отримано готівкою безповоротну фінансову допомогу	30 "Каса"	42 " Додатковий капітал "
11	Перепродані акції власної емісії або продано частку власника в капіталі підприємства	30 " Каса "	45 " Вилучений капітал "
12	Погашено заборгованість за внесками засновників до власного капіталу	30 " Каса "	46 " Неоплачений капітал "
13	Отримано готівкою цільове фінансування з бюджету	30 " Каса "	48 " Цільове фінансування і цільові надходження"

продовження таблиці 2.1.

14	Надійшла в касу довгострокова позика готівкою	30 " Каса " , 33 " Інші кошти "	50 " Довгострокові позики "
15	Оприбутковано фінансову допомогу на зворотній основі	30 " Каса "	55 " Інші довгострокові зобов'язання "
16	Оприбуткована в касу короткострокова позика банку	30 " Каса " , 33 " Інші кошти "	60 " Короткострокові позики банку "
17	Повернуто зарплату , надлишкове видану працівникам	30 " Каса "	66 " Розрахунки з оплати праці"
18	Одержано гроші від наймачів квартир чи орендарів нежитлових приміщень	30 " Каса " , 33 " Інші кошти "	68 " Розрахунки за іншими операціями "
19	Надійшла в касу виручка від продажу товарів в роздрібній торгівлі	30 " Каса "	70 " Доходи від реалізації "
20	Одержано готівкою штрафи , пені, неустойки за невиконання господарських договорів	30 "Каса"	71 "Інший операційний дохід "
21	Одержано готівкою дивіденди від інших підприємств	30 " Каса "	73 " Інші фінансові доходи "
22	Одержано доходи від реалізації необоротних активів	30 "Каса"	74 " Інші доходи "
23	Одержано надзвичайні доходи	30 " Каса "	75 " Надзвичайні доходи "
24	Збільшено страхові платежі у вигляді надходжень у страховика	30 "Каса"	76 " Страхові платежі"
Кореспонденції по кредиту рахунків каси та інших коштів			
25	Придбано акції або облігації інших підприємств	14 " Довгострокові фінансові інвестиції "	30 " Каса "
26	Оплачено готівкою витрати на монтаж або ремонт основних засобів	15 " Капітальні інвестиції "	30 " Каса " , 33 "Інші кошти"
27	Передано гроші з каси в банк	31 " Рахунки в банках "	30 " Каса "
28	Зараховано на поточний рахунок виручку, що була у інкасатора	31 " Рахунки в банках "	33 " Інші кошти "
29	Передано гроші інкасатору	33 " Інші кошти "	30 " Каса "
30	Видано готівкою безвідсоткову позику працівнику , видано в підзвіт , виплачено аліменти	37 " Розрахунки з різними дебіторами "	30 " Каса " , 33 "Інші кошти"
31	Проведено передоплату за газети і журнали	39 " Витрати майбутніх періодів "	30 " Каса "

продовження таблиці 2.1.

32	Повернуто власникам пайові частки	41 " Пайовий капітал "	30 " Каса "
33	Викуплено підприємством акції власної емісії	45 " Вилучений капітал "	30 "Каса"
34	Використано фонд цільового фінансування	48 " Цільове фінансування і цільові надходження "	30 " Каса "
35	Погашено готівкою довгострокову позику банку	50 " Довгострокові позики "	30 " Каса "
36	Погашено готівкою заборгованість по раніше виданому векселю	51 " Довгострокові векселі видані"	30 "Каса"
37	Погашено готівкою довгострокові зобов'язання з оренди	53 " Довгострокові зобов'язання з оренди "	30 " Каса "
38	Погашено готівкою інші довгострокові зобов'язання	55 " Інші довгострокові зобов'язання "	30 "Каса"
39	Погашено короткострокову позику банку готівкою	60 "Короткострокові позики "	30 " Каса " , 33 " Інші кошти "
40	Погашено готівкою поточну заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями	61 " Поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями "	30 " Каса "
41	Погашено готівкою раніше виданий короткостроковий вексель	62 "Короткострокові векселі видані"	30 "Каса"
42	Погашено готівкою заборгованість перед постачальниками і підрядниками	63 " Розрахунки з постачальниками та підрядниками "	30 " Каса "
43	Погашено готівкою заборгованість перед фондами соціального страхування та пенсійним фондом	65 " Розрахунки за страхуванням "	30 " Каса "
44	Виплачено зарплату працівникам підприємства	66 " Розрахунки з оплати праці"	30 "Каса"
45	Видано працівникам проїзні квитки в рахунок заробітної плати	66 " Розрахунки з оплати праці"	33 " Інші кошти "
46	Виплачено дивіденди засновникам	67 " Розрахунки з учасниками "	30 " Каса "
47	Погашено готівкою заборгованість перед іншими кредиторами	68 " Розрахунки за іншими операціями "	30 " Каса "

продовження таблиці 2.1.

48	"Повернуто страхувальнику страхові платежі у разі довгострокового припинення дії договору страхування	76 "Страхові платежі"	30 " Каса "
49	Оплачено готівкою витрати на малих підприємствах , що не використовують рахунки класу 9	84 " Інші операційні витрати " , 85 " Інші затрати "	30 " Каса " , 33 " Інші кошти "
50	Оплачено готівкою (грошовими документами) витрати на підприємствах, що не використовують рахунки класу 8	91 "Загально-виробничі витрати ", 92 " Адміністративні витрати ", 93 " Витрати на збут ", 94 " Інші витрати операційної діяльності", 95 " Фінансові витрати ", 97 " Інші витрати " , 99 " Надзвичайні витрати "	30 " Каса " , 33 " Інші кошти "

Усі підприємства, незалежно від форми власності (державні, орендні, колективні,кооперативні, спільні, колективні), зобов’язанні зберігати свої грошові кошти в установах банку.

Банки відкривають рахунки зареєстрованим у встановленому законодавством порядку юридичним і фізичним особам – суб’єктам підприємницької діяльності.

Жорсткого обмеження кількості рахунків у банків немає: одне підприємство може мати їх декілька, наприклад за кожним договором спільної діяльності без створення юридичної особи може відкриватися окремий рахунок (в іноземній або національній валюті).

Обмеження, щодо відкриття рахунків, існують тільки у певних ситуаціях. Наприклад, банки відкривають тільки один рахунок для формування статутного фонду.

У разі відкриття (закриття) або зміна номерів усіх видів рахунків установа банку зобов’язана повідомити про це податковий орган за місцем реєстрації власника рахунка протягом трьох робочих днів з дня відкриття або закриття рахунка. А про відкриття (закриття) рахунків інвесторів – юридичних осіб – нерезидентів, рахунків для формування статутного фонду господарських товариств – повідомлення надсилаються до податкового органу за місцезнаходженням установи банку, в якому відкриваються зазначені рахунки.

При відкритті рахунків необхідно враховувати, що власник не зможе здійснювати операції за даними рахунками до отримання банком, що відкрив рахунок, повідомлення від податкових органів про взяття рахунків на облік. До отримання повідомлення на рахунки тільки нараховують кошти. Датою початку операцій витрат з рахунків суб’єктів підприємницької діяльності в установі банку є дата реєстрації отримання банком зазначеного повідомлення.

У разі відкриття двох і більше поточних рахунків у національній валюті власник рахунка протягом трьох робочих днів з дня відкриття або закриття наступного рахунка визначає один із рахунків у національній валюті як основний, на якому враховуватиметься заборгованість, яка списується (стягується) у встановленому порядку, і повідомляє номер цього рахунка податковому органу за місцем своєї реєстрації, а також банкам, у яких відкрито додаткові рахунки у національній валюті або рахунки в іноземній валюті [70].

Має певні особливості відкриття рахунку для формування статутного фонду. Необхідно памятати**,** що цей спеціальний рахунок відкривається до моменту реєстрації товариства і призначений виключно для акумуляції коштів статутного фонду. Використовувати кошти з цього рахунка на здійснення розрахунків або з іншою метою заборонено, але тільки до моменту державної реєстрації товариства. Як тільки банк отримає документи

про реєстрацію господарського товариства, такий рахунок починає функціонувати як поточний [115].

Для обліку грошових коштів на рахунках призначений рахунок 31 “Рахунки в банку”. Цей рахунок активний, балансовий, призначений для обліку господарських засобів – грошових коштів, має такі субрахунки:

311 “Поточні рахунки в національній валюті”;

312 “Поточні рахунки в іноземній валюті”;

313 “Інші рахунки в банку в національній валюті”;

314 “Інші рахунки в банку в іноземній валюті”.

По дебету рахунка 31 “Рахунки в банку” відображається надходження грошових коштів, а по кредиту – їх використання.

Таблиця 2.2

Типові проводки порахунку 31 “Рахунки в банках”

Типові проводки порахунку 31 “Рахунки в банках”			
51	Погашено дебітором довгострокову заборгованість	31" Рахунки в банках "	16 " Довгострокова дебіторська заборгованість "
52	Передано готівку із каси в банк	31" Рахунки в банках "	30 " Каса "
53	Оплачено покупцями раніше одержані товари , роботи , послуги	31" Рахунки в банках "	36 " Розрахунки з покупцями та замовниками "
54	Безоплатно одержані безготівкові кошти	31" Рахунки в банках "	42 " Додатковий капітал "
55	Перепродані акції власної емісії	31" Рахунки в банках "	45 " Вилучений капітал "
56	Одержано кошти цільового фінансування на будівництво із зовнішніх джерел (бюджет , позабюджетні та міжгалузеві фонди)	31" Рахунки в банках "	48 " Цільове фінансування і цільові надходження "
57	Одержано довгострокову позику банку на поточний рахунок	31 " Рахунки в банках "	50 " Довгострокові позики "
58	Одержано фінансову допомогу на зворотній основі	31" Рахунки в банках "	55 " Інші довгострокові зобов'язання "
59	Одержано короткострокову позику банку	31 " Рахунки в банках"	60 " Короткострокові позики "
60	Отримано грошові кошти у вигляді доплати	31" Рахунки в банках "	63 " Розрахунки з постачальниками та підрядниками "

продовження таблиці 2.2.

61	Повернуто з бюджету на рахунок підприємства грошові кошти	31" Рахунки в банках "	64 " Розрахунки за податками і платежами"
62	Повернуто з фондів соціального страхування на рахунок підприємства	31 " Рахунки в банках "	65 " Розрахунки за страхуванням "
63	Одержано доходи майбутніх періодів	31" Рахунки в банках "	69 " Доходи майбутніх періодів "
64	Зарахована на рахунок в банку виручка від реалізації продукції за касовим методом	31 " Рахунки в банках "	70 " Доходи від реалізації "
65	Відображено дохід від реалізації виробничих запасів, МШП	31" Рахунки в банках "	71" Інший операційний дохід "
66	Зараховано на поточні рахунки дохід від спільної діяльності	31 " Рахунки в банках "	72 " Доходи від участі в капіталі"
67	Зараховано на поточні рахунки суми дивідендів	31 " Рахунки в банках "	73 " Інші фінансові доходи "
68	Зарахований дохід від реалізації основних засобів	31" Рахунки в банках "	74 " Інші доходи "
69	Отримано суми страхового відшкодування від страхової організації	31" Рахунки в банках "	75 " Надзвичайні доходи "
70	Придбано довгострокові інвестиції	14 " Довгострокові фінансові інвестиції "	31 " Рахунки в банках "
71	Проведено витрати на монтаж основних засобів	15 " Капітальні інвестиції "	31 " Рахунки в банках "
72	Придбано інші необоротні активи	18 " Інші необоротні активи"	31 " Рахунки в банках "
73	Проведено витрати на виправлення браку	24 " Брак у виробництві"	31 " Рахунки в банках "
74	Передано гроші з банка в касу	30 " Каса "	31 " Рахунки в банках "
75	Депоновано гроші на лімітовану чекову книжку, виставлений акредитив	31" Рахунки в банках "	31" Рахунки в банках "
76	Перераховано гроші для придбання іншої валюти	33 " Інші кошти "	31 " Рахунки в банках "
77	Повернуто передоплату покупцям	36 " Розрахунки з покупцями та замовниками "	31" Рахунки в банках "
78	Проведено передоплату постачальникам	37 " Розрахунки з різними дебіторами "	31" Рахунки в банках "

продовження таблиці 2.2.

79	Проведено передоплату за газети і журнали	39 " Витрати майбутніх періодів "	31 " Рахунки в банках "
80	Викуплено власні акції у акціонерів	45 " Вилучений капітал "	31 " Рахунки в банках "
81	Проведено перерахування коштів за рахунок раніше створеного резерву	47 " Забезпечення майбутніх витрат і платежів "	31 " Рахунки в банках "

Субрахунки №312 “Поточні рахунки в іноземній валюті”,№314 ”Інші рахунки в банку в іноземній валюті” призначені для узагальнення інформації про наявність та рух грошових коштів в іноземній валюті.

Етапи та порядок загального ведення обліку коштів на поточному рахунку представлено на рис. 2.7.

Банк реєструє всі здійснені операції з надходження та списання коштів з поточного рахунку в спеціальній виписці з особового рахунка з додаванням виправдовуючих документів. Таким чином, виписка – це фактично другий примірник основного рахунку підприємства відкритого банком.

Бухгалтерський облік іноземної валюти, що знаходиться на рахунках підприємства в установах банків, ведеться на субрахунку 312 “Поточні рахунки в іноземній валюті”. Валютні кошти на рахунках в закордонних банках, а також на транзитному рахунку в уповноваженому банку слід ураховувати на субрахунку 314 “Інші рахунки в банках в іноземній валюті”. Грошові кошти в дорозі Інсрукцією №291 передбачено відображати на субрахунках:

333 “Грошові кошти в дорозі у національній валюті”;

334 “Грошові кошти в дорозі в іноземній валюті”.

Документами, на підставі яких будуть проведені записи про продаж безготівкової іноземної валюти в регістрах бухгалтерського обліку є виписки

банку про зарахування валюти, а потім списання її для продажу. При надходженні гривень на поточний рахунок підприємства банком надається рахунок, що служить підтвердженням витрат, пов'язаних з продажем валюти.

Операція продажу валюти належить до іншої операційної діяльності підприємства. При її реалізації визначається дохід, але в той же час у витратах повинна бути відображена собівартість валюти.

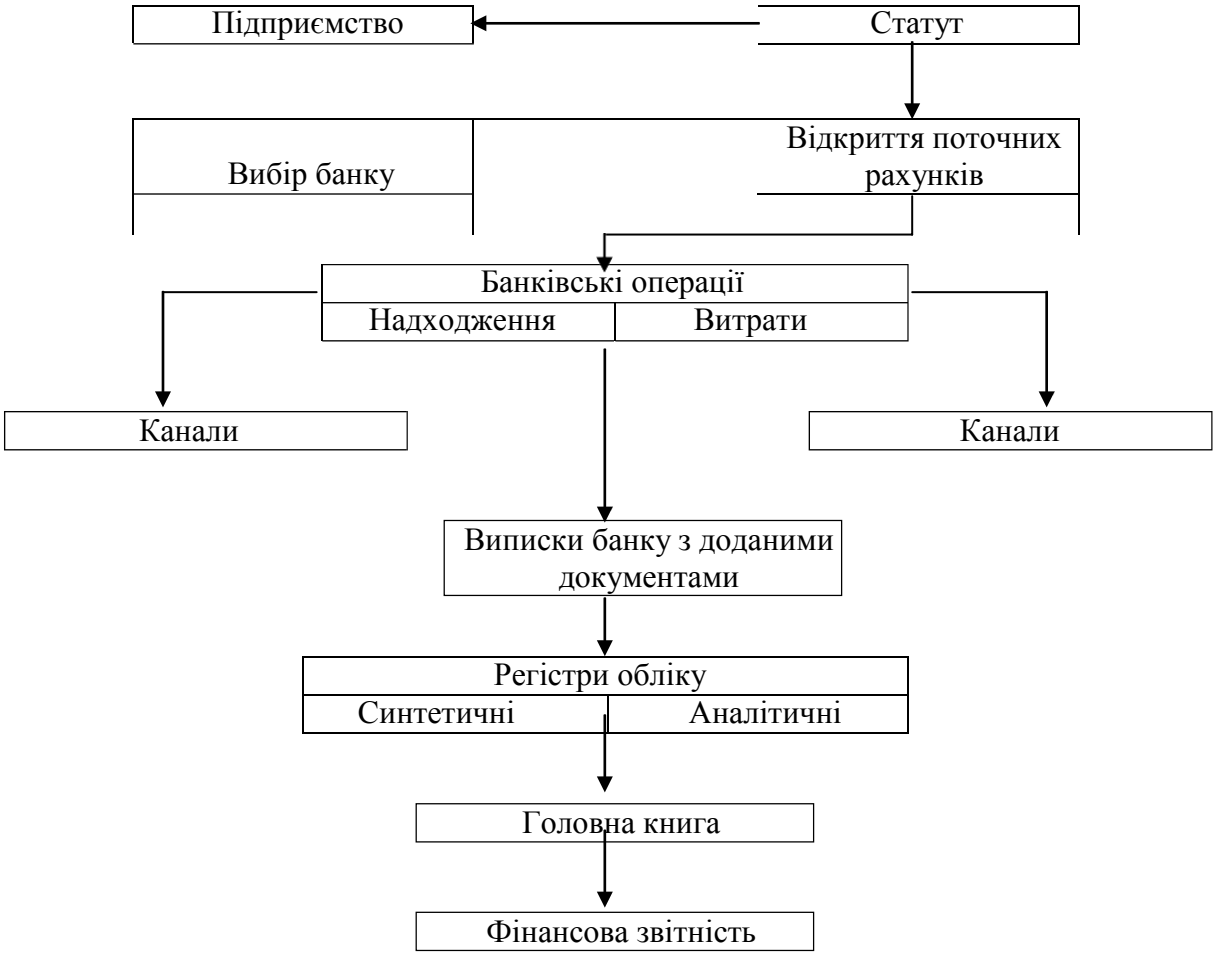

Рис.2.7. Порядок ведення обліку коштів на поточному рахунку

Дохід визначити не складно – ним є сума грошових коштів, виручених від операцій продажу, то на визначенні суми витрат слід зупинитися особливо.

Згідно з П(С)Б016 “Витрати” до інших витрат від операцій діяльності включається собівартість реалізованої іноземної валюти у грошову одиницю України за курсом НБУ на дату її продажу плюс витрати, пов’язані з таким продажем. Тобто сума комісійної винагороди за послуги конверсії збільшує собівартість реалізованої валюти.

В Балансі залишки по рахунках 30 “Каса”, 33 “Інші кошти” відображають разом із залишками по рахунку 31 “Рахунки в банках” та субрахунку 351 “Еквіваленти грошових коштів”, рахунку 35 “Поточні фінансові інвестиції” в статтях балансу 230 та 240 окремо в національній та іноземній валюті. В кінці року підприємство складає звіт про рух грошових коштів (ф.№3), який призначений для відображення руху грошових коштів в розрізі надходжень та виплат в рамках операційної, інвестиційної та фінансової діяльності.

2.2. Система електронних платежів “КЛІЄНТ-БАНК”

Створення і впровадження в практику бухгалтерського обліку комп’ютера привело до розробки нової форми бухгалтерського обліку – таблично-автоматизованої. При цій формі здійснюється повна автоматизація збору, передачі, систематизації й обробки інформації; крім паперових носіїв бухгалтерської інформації використовуються машинні носії (магнітні диски).

При таблично-автоматизованій формі бухгалтерського обліку грошових коштів на основі одноразового введенням і багаторазового використання первинної інформації, а також програмне групування дебетових і кредитових оборотів на рахунках та субрахунках обліку грошей на основі принципу подвійного запису; проводиться автоматизація логічних операцій бухгалтерського обліку; вирішуються завдання бухгалтерського обліку у двох режимах – регламентному і запитовому; вихідну інформацію

отримують у вигляді друкованих регістрів і відеограм, а також існує можливість розшифровки результативних показників за запитами користувачів [117].

В Україні використовується значна кількість програмних продуктів для автоматизації бухгалтерського обліку, найбільш відомі є такі: “1:С Бухгалтерія”, “ПАРУС”, “Фінанси без проблем”, “Fin Expert”, “БЄСТ”, тощо. Але найкращою, найгнучкішою та наймобільнішою програмою бухгалтерського обліку є система “1:С Бухгалтерія”.

Основні особливості цієї програми:

- ведення синтетичного і аналітичного обліку стосовно до потреб установи;
- можливість ведення кількісного багатоваріантного обліку;
- одержання всієї необхідної звітності та різнорідних документів по синтетичному і аналітичному обліку;
- повне налагодження: можливість доповнювати і змінювати план рахунків бухгалтерського обліку, систему проводок, ведення аналітичного обліку, форм первинних документів, форм звітності;
- можливість автоматичного друку вихідних (первинних) документів [9].

Для автоматизації розрахунково-касових операцій і контролю за їх здійсненням в інтегрованих банківських систем створюються такі автоматизовані робочі місця (АРМ): операціоніста, контролера, бухгалтера валютного відділу, касира, кредитного інспектора, керівника тощо. Кожне з перелічених АРМ має різний набір функцій, різний рівень доступу до бази даних. В інтерфейсі головного бухгалтера має у своєму розпорядженні найповніший перелік лише власних функцій: відкриття-закриття рахунків, облік господарських операцій, статистична звітність, внесення змін до їх реквізитів тощо.

Автоматизація операцій з грошовими коштами в банках виконується за допомогою комплексу ОДБ, який дає змогу в будь-який момент його

функціонування дістати інформацію про рух коштів на поточних, депозитних рахунках. Залежно від конструктивних характеристик програмного комплексу ОДБ облік і контроль за розрахунковими операціями здійснюється в національній валюті та валюті інших країн в одному ОДБ [2].

Технологічний процес автоматизації розрахункових операцій здійснюється за допомогою програм, які об'єднані у модуль під назвою "особові рахунки". Цей модуль перед його запуском налагоджують, виконуючи такі дії:

- ✓ встановлюють повноваження стосовно допуску співробітників банку і підприємства до рахунків;
- ✓ визначають типи рахунків, необхідних для податкової адміністрації;
- ✓ закріплюють за особовими рахунками процентні ставки.

Базовою функцією під час автоматизації операцій з грошовими коштами на рахунках в банку або розрахункових операцій є відкриття рахунків. Автоматизацію цих операцій проводять працівники банку, а саме головний бухгалтер, але бухгалтеру підприємства про це потрібно знати. Увійшовши до пункту меню "Рахунки", головний бухгалтер банківської установи переходить до пункту "Відкриття рахунків". При цьому зазначає такі реквізити: тип рахунку, рівень секретності рахунка, вид валюти рахунку, реєстраційний номер клієнта в банку, номер рахунку, дата відкриття, підстава для відкриття рахунку, ознаки для розрахунку платежів за розрахунково-касове обслуговування, нарахування процентів за залишки [2].

Електронна система передавання документів "Клієнт-Банк" призначена для того, аби віддалені клієнти банку – користувачі цієї системи мали змогу отримувати банківські послуги через канали зв'язку.

Такі системи називають ще системами електронних платежу "Клієнт Офіс-Банк" (СЕПКОБ). Така система не підмінює, а лише дозволяє традиційну систему платежів електронною безперервною технологією обміну платіжними депозитами та інформацією між клієнтом та банком. За допомогою зазначеної системи клієнт банку заповнює платіжний документ

на комп’ютері у своєму офісі, а програмне забезпечення системи надсилає його до банку, де цей документ далі обробляють відповідні елементи системи. Отже, СЕПКОБ – це система передавання даних, яка замінює такі традиційні засоби зв’язку, як пошта, телеграф, телекс, даючи клієнтові змогу скористатися потрібною послугою, не відвідуючи операційної зали банку.

Робота в цій системі надає клієнтові чимало переваг порівняно з традиційною технологією платежів.

По-перше, кожний клієнт може з свого офісу за допомогою комп’ютера керувати власними рахунками. Більш того, якщо він має портативний комп’ютер. То може скористатись такою послугою не лише з офісу.

По-друге, обслуговування клієнтів здійснюється цілодобово.

По-третє, скорочуються операційні витрати з телеграфним або телексним зв’язком, дешевшими стають підготовка і оформлення платіжних документів.

До інших переваг можна віднести зменшення кількості помилок під час вводу і підготовки фінансових документів і захист від типових банківських ризиків (помилкові виправлення платежів, загублення документів, їх фальсифікація та спотворення тощо), підвищується також загальний рівень культури роботи клієнта, оскільки йому немає тепер потреби возити платіжні доручення до банку. Клієнт, працюючи в системі, може не лише відправляти платежі, а й користуватися іншими банківськими послугами (доставати інформацію про операції на своєму рахунку, про зміни його поточного стану протягом доби, курси валют тощо) [24].

Використання СЕПКОБ підвищує ефективність робіт і самого банку, оскільки скорочується час, зменшується трудомісткість вводу й підготовки платіжних документів на носіях, підвищується оперативність і якість обслуговування клієнтів.

У найзагальнішому вигляді система складається з двох головних структурних елементів. Перший елемент – автоматизоване робоче місце “клієнта” (АРМК) – розташоване безпосередньо в клієнтів, які по каналах

зв’язку обмінюються інформацією з банком. Другий елемент – АРМ “Банк” (АРМБ) – міститься в банку, що обслуговує клієнтів, котрі мають АРМК.

АРМК працює в режимі реального часу, і як, правило, ввімкнене в АРМБ. АРМБ призначений для обробки пакетів, платіжних документів, запитів та інших повідомлень клієнтів, які є учасниками СЕПКОБ.

СЕПКОБ працює в режимі електронної пошти, і в разі великого числа клієнтів (понад 10) до її складу включають додатковий структурний елемент “концентратор повідомлень” клієнтів (КПК). Він, розвантажуючи АРМБ, забезпечує ідентифікацію, приймання, передавання й перевірку повідомлень від клієнтів, концентрацію та передавання таких повідомлень. На КПК формуються пакети документів як для передавання й обробки на АРМБ, так і для АРМК (див.рис.2.8, 2.9) [57].

1-й варіант структури СЕПКОБ

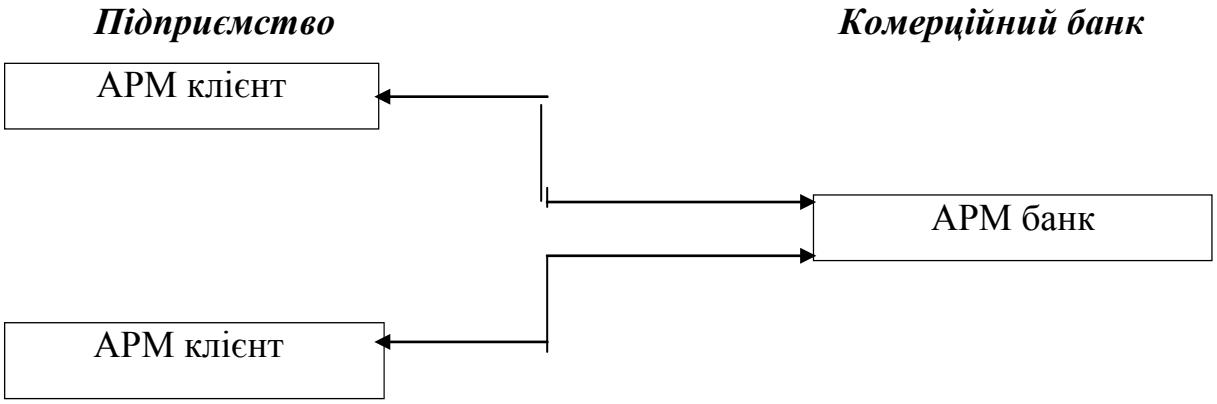

Рис. 2.8. Складові частини платіжної електронної Системи “Клієнт-Банк”

Основне технічне забезпечення АРМК і АРМБ таке: комп’ютер, модеми, засоби ідентифікації користувача. Технічне забезпечення КПК додатково містить файл-сервер і поштовий сервер. Зв’язок КПК з АРМБ відбувається, як правило, по виділених лініях, а з АРМК – комутованих .

АРМК у складі системи електронних платежів “Клієнт-Банк” забезпечує клієнтові виконання роботи з платіжними документами та виписками;

архівацією документів; котирування валют і сервіс (разом із функцією формування запитів).

2-й варіант структури СЕПКОБ

Підприємство ***Комерційний банк***

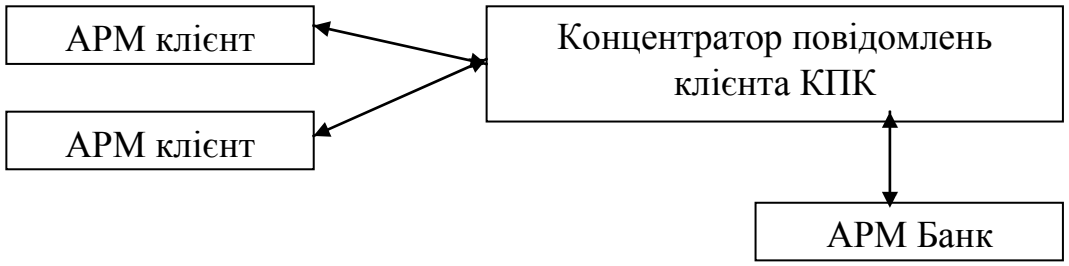

Рис. 2.9. Складові частини платіжної електронної системи "Клієнт-Банк"

Основні технологічні операції АРМК і АРМБ під час обробки платіжних документів.

Робота з платіжними документами, що є основою для СЕПКОБ, полягає у виконанні на АРМК таких головних операцій:

1."Відкриття нового документа".

2."Редактування".

3."Копіювання документів".

4."Друкування".

5."Підписання документів".

6."Відправлення документа".

7."Архівація документів".

8."Знищення документа".

9."Сортування платіжних документів".

В АРМК крім основних є сервісні операції, що призначені для зміни пароля, видачі довідок і т.ін . Технологія обробки платежів за допомогою СЕПКОБ передбачає поетапне виконання відповідних процесів [56].

Гарантування безпеки передавання даних та основи інформаційного забезпечення СЕПКОБ. Інформація в СЕПКОБ з метою її захисту передається лише в зашифрованому вигляді.

Дані, які обробляються чи передаються, захищені завдяки шифруванню та використанню системи паролів. Найчастіше пароль вибирає та встановлює сам клієнт, знімаючи його з часом. Пароль містить здебільшого від 1 до 10 символів (разом з знаками псевдографіки). Якщо пароль загубився, його не зможуть відновити навіть розробники системи та обслуговуючий персонал, тобто це загрожує блокуванню доступу до всієї нагромадженої інформації.

Для ідентифікації користувача застосовують системи запиту і перевірки введеного з клавіатури паролю, системи контролю “парольний”, або “ключовий”, дискет магнітних та інтелектуальних пластмасових карток.

До інформаційного забезпечення системи належать також ідентифікаційні коди АРМ_К директора й головного бухгалтера, паролі та програми накладання підписів і шифрування (якщо останнє не виконується апаратним способом) [140].

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ ІІ

В другому розділі дипломної роботи висвітлено облік грошових коштів згідно положень (стандартів) бухгалтерського обліку, зокрема: показано відображення в обліку операцій з готівковими грошовими коштами та на рахунках в банку, а також облік операцій з іноземною валютою та інших грошових коштів; охарактеризовано систему електронних платежів “Клієнт-Банк”.

РОЗДІЛ ІІІ
АУДИТ РУХУ ГРОШОВИХ КОШТІВ ТА ОПТИМІЗАЦІЯ ЇХ ПОТОКІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

3.1. Аудит звіту про рух грошових коштів: методичний аспект

На сучасному етапі розвитку економіки проведення аудиту руху грошових коштів має особливе значення, оскільки саме в сфері грошового обігу найбільше зустрічаються: шахрайство, використання грошей не за цільовим призначенням, крадіжки та інші зловживання. За допомогою аудиту можливо попередити зловживання з боку осіб, які мають доступ до здійснення готівкових і безготівкових операцій, підвищити рівень контролю за збереженням грошових коштів, перевірити правильність відображення в обліку операцій з грошовими кошами, та донести достовірну інформацію про стан грошових коштів до користувачів, що в свою чергу попередить застосування штрафних санкцій до підприємства.

Питанням аудиту грошових коштів було присвячено багато праць зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких Р. Адамс, А. Аренс, Дж. Лоббек, С.Ф. Голов, З.В.Гуцайлюк, М.Т. Білуха, Ф.Ф.Бутинець, Н.І. Дорош, Я.В. Мех., В.С. Рудницький та інші.

Однак, в українській економічній літературі досі не вироблено єдиного підходу щодо узгодженого використання інформації, яка міститься в різних документах, для забезпечення проведення аудиту грошових коштів. Як наслідок, неузгодженість в методології та організації аудиту грошових коштів.

Управлінські рішення, що приймаються суб’єктами господарської діяльності не завжди спираються на адекватне відображення фінансового стану підприємства, а це негативно позначається на ефективності його господарської діяльності.

Таким чином, для прийняття вірних управлінських рішень, які пов’язані з рухом грошових коштів, керівництво постійно повинно мати

достовірну інформацію про рух грошових коштів, що ґрунтується на якісно проведеному аудиті.

Під інформаційним забезпеченням аудиту розуміють належно упорядковану сукупність даних, що формуються і використовуються на різних стадіях процесу аудиту. Основу інформаційного забезпечення аудиту становить економічна інформація, що характеризує виробничу та фінансово-господарську діяльність суб’єктів контролю [23].

Джерелами отримання інформації для проведення аудиту грошових коштів є: первинні документи, виправдовуючі документи, касові книги і звіти касира, журнали реєстрації касових ордерів, денні звіти та фіскальна пам'ять реєстраторів розрахункових операцій (РРО), бланки суворої звітності, платіжні та кредитні документи, банківські виписки по поточних та інших рахунках, інші банківські документи, чекові книжки, корінці використаних чеків, анульовані чеки, дані синтетичного й аналітичного бухгалтерського обліку по всіх операціях із грошовими коштами, розрахунково-платіжні відомості на виплату заробітної плати та інших видатків, авансові звіти, Головна книга, акти перевірок каси контролюючими органами, планова та нормативна інформація по підприємству, фінансова звітність підприємства інша інформація.

Значення структури інформації, вказаних вище джерел, для проведення аудиту грошових коштів різне. Якщо зупинитися на первинних касових і банківських документах, то можна стверджувати, що вони дають більш повну, достовірну та деталізовану інформацію про рух грошових коштів. При перевірці первинних документів аудитор може переконатись в правдивості та достовірності даних, що буде міцним підґрунтям для подальшого проведення аудиту та зведе до мінімуму викривлення даних в фінансовій звітності. До недоліків використання первинних документів, при проведенні аудиту грошових коштів, можна віднести великі затрати часу.

Що стосується використання інформації, яка міститься в фінансовій, то не всі науковці та практики надають достатньо уваги організації і методиці

проведення аудиту грошових коштів, а особливо на основі такої форми звітності, як Звіт про рух грошових коштів.

Звіт про рух грошових коштів є важливим джерелом фінансової інформації, що сприяє поглибленому аналізу фінансового стану підприємства і дозволяє зробити аудиторам наступні висновки:

- оцінити чистий рух грошових коштів протягом звітного періоду в результаті операційної,інвестиційної та фінансової діяльності;
- оцінити суми надходжень і видатків, що виникають у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності;
- оцінити зміну ліквідних засобів підприємства протягом звітного періоду;
- оцінити величину фінансових ресурсів, які підприємство залучило із зовнішніх джерел;
- оцінити величину інвестиційних вкладень підприємства у звітному періоді та рівень їх фінансування за рахунок внутрішніх фінансових джерел;
- оцінити рівень динамічної платоспроможності підприємства;
- оцінити можливості підприємства генерувати грошові кошти;
- оцінити спроможність підприємства в повному обсязі та вчасно погашати свої зобов’язання перед кредиторами і акціонерами;
- оцінити розбіжності між результатом фінансово-господарської діяльності підприємства (прибуток) збиток за звітний рік та наявністю його грошових коштів;
- оцінити вплив потоків інвестиційних та фінансових ресурсів на фінансовий стан підприємства тощо.

Тому при проведенні аудиту грошових коштів інформація, що міститься в Звіті про рух грошових коштів повинна в повній мірі використовуватися, перевірятися, узгоджуватися з іншими формами звітності та аналізуватися.

Спираючись на перевірену і обширну інформацію може бути досягнута мета аудиту грошових коштів, що полягає у встановленні істини щодо достовірності та об'єктивності відображення в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності готівкових і безготівкових операцій та доведення цієї істини через висновок до користувачів.

Методика аудиту звіту про рух грошових коштів є проблемою та недостатньо дослідженою. Це пов'язано, насапмеред, з тим, що кожний аудитор-практик по-різному підходить до поставлених перед ним завдань, що передбачає використання різних методів, прийомів, способів при перевірці фінансової звітності. Отже, чіткі вимоги щодо застосування тих чи інших процедур в аудиті відсутні.

Ще однією проблемою при перевірці звіту про рух грошових коштів на предмет достовірності сформованих показників є проблема обов'язкового застосування непрямого методу при формуванні розділу про рух грошових коштів від операційної діяльності. Використання даного методу заповнення звіту вимагає створення чітко налаштованої системи формування аналітичних даних про операції з грошовими коштами; даний факт ускладнює процес здійснення аудиту звіту про рух грошових коштів та відповідно вимагає від аудитора копіткої роботи для формування робочих матеріалів з перевірки показників сформованих бухгалтером на основі детальної інформації за рядом рахунків.

Терміном "методика" позначається технологічний аспект методу в значенні точного і суворого дотримання певної послідовності конкретних дій. Метод – це певна цілісна діяльність, що складається з множини дій, при цьому методика – це знання конкретних операцій, на які розкладаються дії. У відомому змісті термін "методика" близький до значення математичного терміну "алгоритм". Алгоритм – це система операцій, які здійснюються за суворо визначеними правилами для вирішення відповідних завдань [138].

Метод буде тільки тоді науково виправданий, коли його “технологія” буде відображатиме закономірності об’єктів, залучених до сфери практичної життєдіяльності людей і які стали об’єктами зацікавленої в них особи [69].

Методи – це втілення єдності суб’єкта пізнання з врахуванням того, що в будь-якому вигляді людської інструментальної діяльності одночасно змінюються об’єкти, розкриваючи свої властивості, і суб’єкти, збагачуючись новими знаннями про предметний світ [83]. “... в ... абстрактному змісті, а не лише в науковому, про метод можна говорити двояко, а саме – (1) як про сукупність способів дій з досягнення поставленої мети і (2) як про сукупність інструментів” [117].

Слід урахувати, що лише науковим знанням властива об’єктивна істинність та логічна обґрунтованість. Саме для одержання таких знань залучається аудитор. Здобуття таких знань відбувається у процесі наукового пізнання, що ґрунтується на логіці. Вона забезпечує істинність думки за змістом та логічну правильність судження. Основою цих процесів є поняття, призначені відобразити сутність певної галузі знань. У результаті такої послідовності дій можливим є одержання умовиводу, а в діяльності аудитора – висновку щодо досліджувань питань.

Поняття методики означає сукупність процедур із застосуванням тих чи інших методів пізнання, які передбачають використання різних способів або прийомів контролю.

Методика аудиту звіту про рух грошових коштів визначена методами формування самої звітної форми.

Методика аудиту звіту про рух грошових коштів повинна бути покликана вирішувати наступні завдання:

- перевірка дотримання підприємством-клієнтом форми звіту про рух грошових коштів і вимог щодо його складання;
- перевірка наданого звіту про рух грошових коштів на арифметичну точність;

- перевірка узгодженості показників звіту про рух грошових коштів з показниками інших форм фінансової звітності;
- перевірка правильності класифікації статей звіту про рух грошових коштів;
- перевірка правильності визначення чистого руху грошових коштів від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності;
- підтвердження загальної суми руху грошових коштів за звітний період за трьома видами діяльності;
- встановлення того, що внутрішні зміни в складі грошових коштів (отримання коштів у касу з банку, повернення готівки на банківський рахунок) не включено до звіту;
- визначення, чи у звіті не відображено так звані негрошові операції (бартерні операції, придбання основних засобів на умовах фінансового лізингу, перетворення зобов'язань на капітал тощо);
- перевірка достовірності та відповідності показників звіту про рух грошових коштів даним Головної книги, регістрам синтетичного та аналітичного обліку, первинним документам;
- переконання за правильністю визначення впливу зміни валютних курсів на залишок коштів;
- перевірка ведення поточного бухгалтерського обліку грошових коштів, правильність складання облікових регістрів синтетичного й аналітичного обліку;
- переконання у правильності переведення грошових коштів з іноземної валюти у національну.

Аналіз показав, що особливість складання звіту про рух грошових коштів (ф. № 3), яка полягає у її формуванні двома методами, обумовлює виділення двох складових в методиці аудиту звіту про рух грошових коштів [54]. Перша сукупність прийомів контролю застосовується для контролю показників першого розділу ф. № 3 – "Рух коштів у результаті операційної

діяльності", а друга сукупність – для другого та третього розділів: "Рух коштів у результаті інвестиційної діяльності" та "Рух коштів у результаті фінансової діяльності".

При цьому в межах для обох складових спільним є застосування суцільного способу контролю показників.

Дослідники питань, пов'язаних з аудитом звіту про рух грошових коштів, вказують, що в процесі аудиту звіту можуть використовуватися різні специфічні прийоми та способи аудиту: спостереження, опитування, анкетування, запит, порівняння, тестування, вибіркова документальна перевірка, аналіз, узагальнення.

Правильно визначені та обрані прийоми і способи складають ефективну, всеохоплюючу методику проведення аудиту.

Під методикою аудиту слід розуміти вміння фахівця застосовувати в кожному конкретному випадку процедури, способи та прийоми дослідження документів, записів і господарських операцій, розроблені наукою. Вказаний методичний інструментарій необхідний для забезпечення оперативної обробки інформації, що є базою аудиту звіту про рух грошових коштів, а також обґрунтованих результатів дослідження [115].

До загальних джерел інформації, на основі яких здійснюється аудит звіту про рух грошових коштів, належать: баланс, звіт про фінансові результати, звіт про рух грошових коштів, звіт про власний капітал, примітки до фінансової звітності, Головна книга, первинні документи за касовими та банківськими операціями з грошовими коштами, облікові регістри поточного обліку операцій з грошовими коштами (відомості, книги); банківські виписки; договори, контракти, угоди, на підставі яких виконувалися платежі (надходження) грошових коштів; матеріали інвентаризації каси; відповіді на запит у банк, до постачальників, покупців, страхових компаній з підтвердження здійснених платежів грошовими коштами; робочі документи внутрішнього аудитора; інформація, отримана від керівництва підприємства-клієнта; дані із зовнішніх джерел про валютні курси тощо.

Розглянемо детально джерела інформації та показники, які аудитор може використати для перевірки статей звіту про рух грошових коштів (табл.3. 1).

Таблиця 3.1.

Використання показників фінансової звітності при складанні звіту про рух грошових коштів

Форма звітності	Номер рядку	Назва показника
Баланс (Звіт про фінансовий стан)	230	Грошові кошти та їх еквіваленти в національній валюті
	240	Грошові кошти та їх еквіваленти в іноземній валюті
	520	Векселі видані
	530	Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги
	540	Поточні зобов’язання за розрахунками з одержаними авансами
	550	Поточні зобов’язання за розрахунками з бюджетом
	560	Поточні зобов’язання за розрахунками з позабюджетних платежів
	570	Поточні зобов’язання за розрахунками зі страхування
	580	Поточні зобов’язання за розрахунками з оплати праці
	590	Поточні зобов’язання за розрахунками з учасниками
	600	Поточні зобов’язання за розрахунками із внутрішніх розрахунків
	610	Інші поточні зобов’язання
	630	Доходи майбутніх періодів
Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)	060	Інші операційні доходи
	090	Інші операційні витрати
	110	Дохід від участі в капіталі
	120	Інші фінансові доходи
	130	Інші доходи
	150	Втрати від участі в капіталі
	160	Інші витрати
	170	Прибуток
	175	Збиток
	260	Амортизація

Обсяг інформації, наведеної в табл. 3.1, досить незначний. Вся інші необхідна інформація формується аудитором на основі існуючих розрізів аналітичного обліку, якщо такі є на підприємстві, або ж самостійно здійснюють розподіл необхідних первинних документів за певними напрямами використання/надходження грошових коштів. Тобто звіт про рух грошових коштів є аналітичним звітом, що є обумовлює базування його показників на аналітичній інформації.

Комплексна методика аудиту звіту про рух грошових коштів, яка забезпечує логічну детальну перевірку даного звіту, представлено на рис. 3.1.

Представлений механізм враховує особливості методики перевірки розділу звіту, сформованого непрямим методом, а також порядок дій при аудиті розділів, складених прямим методом.

Запропонована методика аудиту за методами формування звіту про рух грошових коштів вимагає використання відповідних робочих документів. При прямому методі складання звіту про рух грошових коштів аудитор на основі виписок банку або\та касових документів здійснює окрему вибірку надходжень і окрему вибірку витрачань грошових коштів за фінансовою та інвестиційною діяльністю. Для цього доцільно складати наступні аналітичні відомості (відповідно до обраного виду господарської діяльності) (зразок 1).

Зразок 1

Відомість формування даних про рух грошових коштів за інвестиційною та фінансовою діяльністю

Дата	**Сума, грн.**		**Призначення (відповідно до змісту показників другого і третього розділу звіту)**
	Находження	**Витрачання**	
1	**2**	**3**	**4**

Наведені робочі таблиці формуються з виділенням показників кожного з рядків другого і третього розділів звіту про рух грошових коштів.

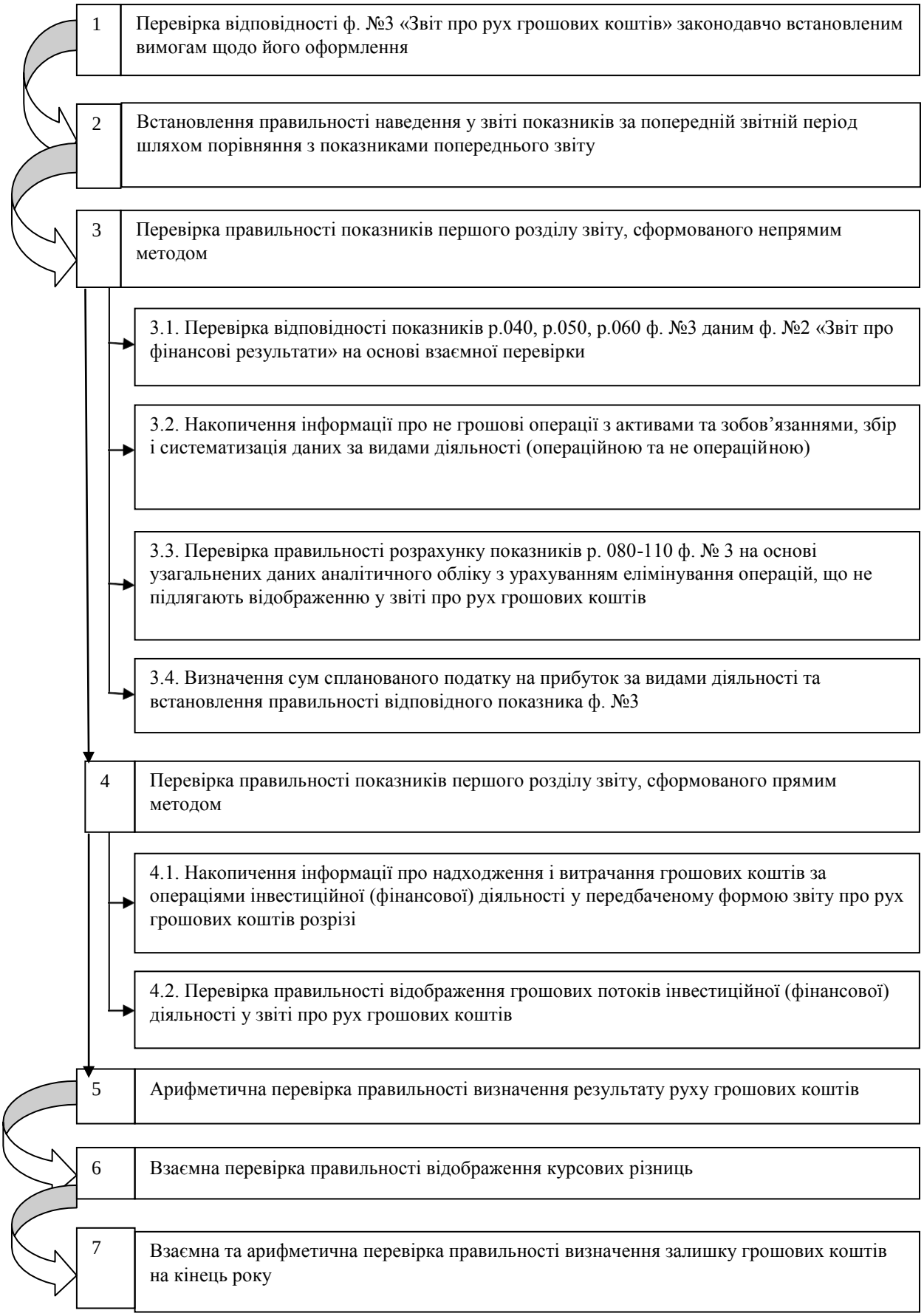

Рис. 3.1. Методика аудиту звіту про рух грошових коштів

Перша частина методики аудиту звіту про рух грошових коштів руху за правилами непрямого методу звіту.

Для підтвердження показників рядка 010 “Прибуток (збиток) від звичайної діяльності до оподаткування” потрібно спочатку перевірити звіт про фінансові результати, з якого переноситься цей показник. Потім контролюється правильність проведених коригувань зазначеного показника на амортизацію необоротних активів (форма 2, рядок 260), збільшення (зменшення) забезпечень (аналітичні відомості по рахунку 47 “Забезпечення майбутніх витрат і платежів”) збиток (прибуток) від нереалізованих курсових різниць та прибуток (збиток) від неопераційної діяльності (різниця між рядками 110-130 та 140-160 ф. № 2 за виключенням витрат на сплату відсотків). Тобто аудитор має переконатись у тому, що показник прибутку (збитку) від звичайної діяльності відкориговано на суми, які вплинули на нього, але не привели до реального руху грошових коштів, та на суми, які не відносяться до операційної діяльності, але були враховані при визначенні загального фінансового результату [77].

Для цього доцільно використовувати робочий документ наступної форми (зразок 2).

Зразок 2

Аудиторська фірма _____
Підприємство-клієнт_____
Аудитори, що здійснили перевірку (ПІБ)_____

Показники ф. № 3		**Показники ф. № 2**		**Відхилення, тис. грн.**	**Примітки**
код рядка	**сума, тис. грн.**	**код рядка**	**сума, тис. грн.**		
020		260			
040		090 + аналітичні дані до рахунків 714, 945, 744, 974			
050		алгебраїчна сума: ряд. 110 + р. 120 + р. 130 – р. 150 – р. 160			
060		р. 140			

Далі аудитор перевіряє правильність перенесення суми витрат на сплату відсотків з рядка 140 форми № 2 “Звіт про фінансові результати”.

Наступним кроком є підтвердження правильності визначення підприємством сум зміни (збільшення чи зменшення) оборотних активів (дані розділу ІІ форми № 1), витрат майбутніх періодів (зміна р. 270 ф.№ 1), поточних зобов’язань (зміна рядків 520-610 ф. № 1), доходів майбутніх періодів (зміна у ф. 1 р. 630). Джерелами інформації при цьому є відповідні рядки Балансу або записи відповідних рахунків Головної книги, або аналітичні дані. Розрахунок проводять шляхом визначення різниці між залишками на початок і кінець звітного періоду. При цьому слід пам’ятати, що при розрахунках враховуються тільки ті дані, які мають безпосереднє відношення до операційної діяльності підприємства. При застосуванні непрямого методу складання звіту про рух грошових коштів аудитору стикається з необхідністю формування робочих накопичувальних таблиць високого рівня аналітичності [83]. Основним призначенням таких робочих відомостей є збір даних про обсяг:

1) негрошових операцій при розрахунках з покупцями (замовниками), постачальниками (підрядниками), в процесі акумулювання та використання запасів (як бартерних операцій, так і безоплатного отримання чи передачі, внесків до статутного капіталу);

2) руху активів і зобов’язань від неопераційної діяльності.

Обсяги таких операцій підлягають вирахуванню при заповненні першого розділу ф. № 3 “Звіт про рух грошових коштів”. Від їх точної ідентифікації залежить правильність визначення грошових потоків підприємства в межах основної діяльності.

Для даних про негрошовий рух запасів доцільно використовувати робочі таблиці за наведеним зразком 3.

З даного рахунку можна побачити, що інформація стосовно надходження запасів по рядку 080 повинна становити 450,00 грн., незважаючи на загальну суму надходжень запасів – 1150,00 грн. та залишку

запасів у ф. №1 у сумі 1350,00 грн. Розмежування аудитором грошових операцій з надходження запасів вимагає суцільного дослідження операцій з руху запасів.

Зразок 3

Рахунок "Запаси"

Дебет	*Кредит*
САЛЬДО на поч. 200,00	-
1) 450,00 (*придбано за грошові кошти*)	-
2) 700,00 (*розрахунок – взаємозалік)*	-
ДЕБЕТОВИЙ ОБОРОТ 1150,00	**КРЕДИТОВИЙ ОБРОТ -**
САЛЬДО на кін. 1350,00	

Запаси (грошове надходження)

Дебет	Кредит
САЛЬДО на поч. - 200,00	-
1) 450,00	-
ДЕБЕТОВИЙ 450,00	**КРЕДИТОВИЙ ОБРОТ -**
САЛЬДО на кін. 650,00	

Запаси (негрошове надходження)

Дебет	Кредит
САЛЬДО на поч. 200,00	-
2) 700,00	-
ДЕБЕТОВИЙ 700,00 ОБОРОТ	**КРЕДИТОВИЙ ОБРОТ -**
САЛЬДО на кін. 700,00	

До проблемних статей, які потребують деталізації при їх перевірці аудитором відносяться розрахунки з постачальниками (як в межах грошових і негрошових операцій, так і від операційної та неопераційної діяльності) ряд. 100 ф. № 3, розрахунки з покупцями та замовниками і різними дебіторами ряд. 080 ф. № 3 (за грошовими розрахунками та розрахунками на основі взаємозаліку заборгованості); розрахунки з бюджетом ряд. 100 ф. № 3 (як в межах грошових і негрошових операцій, так від операційної та неопераційної діяльності).

Дані про розрахунки з покупцями та замовниками й різними дебіторами, які відображаються в ф. № 1 у рядках 160, 180, 210 вимагають зменшення (збільшення) від негрошових операцій. Таке елімінування доцільно виконувати за допомогою робочих таблиць за зразками 4-5.

Зразок 4

Рахунки "Розрахунки з покупцями та замовниками" "Розрахунки з різними дебіторами"

ДЕБЕТ	КРЕДИТ
САЛЬДО на поч. 5200,00	
3) 40000,00 (виданий аванс)	1) 500,00 (грошові розрахунки)
	2) 700,00 (взаємозалік заборгованостей)
ДЕБЕТОВИЙ ОБОРОТ 40000,00	КРЕДИТОВИЙ ОБРОТ 1200,00
САЛЬДО на кін. 44000,00	

Грошові операції по рахункам

ДЕБЕТ	КРЕДИТ
САЛЬДО на поч. 5200,00	
3) 40000,00	1) 500,00
ДЕБЕТОВИЙ ОБОРОТ 40000,00	КРЕДИТОВИЙ ОБРОТ 500,00
САЛЬДО на кін. 44700,00	

Негрошові операції по рахункам

ДЕБЕТ	КРЕДИТ
САЛЬДО на поч. -	
-	2) 700,00
ДЕБЕТОВИЙ ОБОРОТ	КРЕДИТОВИЙ ОБРОТ 700,00
САЛЬДО на кін. -	700,00

Зразок 5

Рахунок "Розрахунки з постачальниками та підрядниками" "Розрахунки з бюджетом"

ДЕБЕТ	КРЕДИТ
	САЛЬДО на поч. 1200,00
1) 300,00 (грошові розрахунки, господарська операція операційної ді яльності)	
2) 700,00 (взаємозалік заборгованостей, господарська операція неопераційної діяльності)	
ДЕБЕТОВИЙ ОБОРОТ 1000,00	КРЕДИТОВИЙ ОБРОТ
	САЛЬДО на кін. 200,00

Операційна діяльність

ДЕБЕТ	КРЕДИТ
	САЛЬДО на поч. 500,00
1) 300,00	
ДЕБЕТОВИЙ ОБОРОТ 300,00	КРЕДИТОВИЙ ОБРОТ -
	САЛЬДО на кін. 200,00

Не операційна діяльність

ДЕБЕТ	КРЕДИТ
	САЛЬДО на поч. 700,00
1) 700,00	
ДЕБЕТОВИЙ ОБОРОТ 700,00	КРЕДИТОВИЙ ОБРОТ -
	САЛЬДО на кін. -

Унікальність зазначених документів полягає в тому, що вони сприяють чіткому розмежуванню грошових та не грошових операцій підприємства (які часто помилково включаються до складу показника звіту про рух грошових коштів).

Для фіксування інформації, зібраної у перевірки, рекомендовано використовувати процесі робочий документ наступної форми (зразок 6).

Зразок 6

Аудиторська фірма _____
Підприємство-клієнт_____
Аудитори, що здійснили перевірку (ПІБ)_____

Показники ф. № 3		**Показники ф. № 1 та дані аналітичного обліку**	
код рядка	**сума, тис. грн.**	**сума, тис. грн.**	**порядок розрахунку**
030			Р. 400 гр. 4 – р. 400 гр. 3
080			різниця гр. 4 – гр. 3 ф. № 1 р. 100, р. 120, гр. 130, гр. 140, гр. 150, р. 160, р. 170-210 в частині грошових операцій та операційної діяльності (виділення операцій на основі розробних таблиць-рахунків)
090			аналітичні таблиці-рахунки витрат майбутніх періодів в частині грошових операцій
100			різниця гр. 4 – гр. 3 ф. № 1, гр. 530-580, 600, 610 (в частині операційної діяльності) на основі аналітичних таблиць-рахунків
110			різниця гр. 4 – гр. 3 ф. № 1

Правильність записів суми сплачених відсотків і податків на прибуток (рядки 130, 140) перевіряють шляхом порівняння її з даними аналітичного обліку відповідно за субрахунками 684 “Розрахунки за нарахованими відсотками” та 641 “Розрахунки за податками”.

Суму чистого руху коштів від операційної діяльності (рядок 170) визначають арифметичним шляхом із застосуванням такого алгоритму (на основі кодів рядків звіту):

$$010 + 020 \pm (030 + 040 + 050) + 060 \pm (080 + 090+100+110+ 120)-$$
$$(130+140) \pm 160=170.$$

Далі аудитор перевіряє правильність обчислення руху коштів у результаті інвестиційної діяльності на підставі аналізу даних про зміни у статтях розділу “Необоротні активи” Балансу підприємства та статті “Поточні фінансові інвестиції”. Проте при перевірці кожного рядка розділу II звіту про рух грошових коштів аудитор повинен переконатися на підставі даних аналітичного обліку по відповідних рахунках, що при розрахунку показників цього розділу бухгалтер брав до уваги тільки ті операції з необоротними активами і фінансовими інвестиціями, які приводили до руху грошових коштів [68]. Не враховуються безоплатна передача необоротних активів, фінансова оренда основних засобів, бартерні операції, ліквідація основних фондів тощо. Розрахунок руху коштів у результаті інвестиційної діяльності здійснюється із застосуванням прямого методу, а перевірити цей розрахунок аудитор може, використовуючи такий алгоритм (на основі кодів рядків звіту):

$$180 + 190 + 200 + 210 + 220 - (240 + 250 + 260 + 270) \pm 290=300.$$

Контроль за правильністю визначення руху коштів у результаті фінансової діяльності (розділу III звіту) проводиться аудитором на основі аналізу змін у статтях розділу “Власний капітал” і статтях, пов'язаних з фінансовою діяльністю, що містяться у розділах “Забезпечення майбутніх витрат і платежів”, “Довгострокові зобов’язання”, “Поточні зобов'язання”. При цьому вибірка даних для розрахунку робиться на підставі даних аналітичного обліку, і враховуються тільки ті дані про господарські операції, які відносяться до фінансової діяльності. Аудитор застосовує такий алгоритм розрахунку підсумку розділу III (на основі кодів рядків звіту):

$$310 + 320 + 330 - (340 + 350 + 360) \pm 380 = 390.$$

Сума чистого руху грошових коштів за звітний період визначається шляхом підбиття підсумків по трьох розділах (на основі кодів рядків звіту):

$$170 \pm 300 \pm 390 = 400.$$

Сума залишку коштів на початок року переноситься з Балансу (сума рядків 230 і 240 графи з форми № 1 “Баланс”). Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів розраховується на основі аналітичних даних, які включають прибутки (збитки) від курсових різниць, що виникли внаслідок перерахунку грошових коштів та їх еквівалентів в іноземній валюті [88].

Залишок коштів на кінець року розраховується наступним чином (за рядками звіту):

$$400 + 410 \pm 420 = 430.$$

Аудитор, щоб переконатися у правильності складання звіту, має порівняти отриману суму по рядку 430 форми № 3 із сумарним значенням рядків 230 і 240 графи 4 Балансу.

Також, під час перевірки, аудитор повинен враховувати і те, що під час складання звіту про рух грошових коштів можливо було допущено помилки через неуважність, недбалість, непрофесійність. Такі відхилення повинен зазначити в аудиторському висновку аудитор. Таким чином, розглянемо які види помилок можуть зустрічатись під час складання звітності [117] :

- помилкове включення до звіту негрошових операцій: бартерні операції, надходження основних засобів на умовах фінансового лізингу, перетворення зобов’язань на власний капітал, придбання активів безпосередньо за рахунок позики банку (без надходження суми позики на рахунок підприємства), обмін власних акцій на акції іншого підприємства, дооцінка (уцінка) основних засобів, виплата дивідендів або погашення зобов’язань з фінансової оренди, здійснювані виробничими запасами, продукцією, товарами, зміни у складі активів (крім грошових коштів та їх еквівалентів) внаслідок виправлення помилок минулих років, витрачання оборотних активів на капітальні вкладення, модернізацію (реконструкцію) основних засобів тощо;
- неправильна ідентифікація потоку грошових коштів за видами діяльності (помилка у віднесенні господарських операцій до складу операційної, інвестиційної чи фінансової діяльності). Для уникнення цієї

помилки аудитор повинен використовувати запропонований робочий документ (зразок 7).

Зразок 7

Віднесення операцій з грошовими коштами до видів господарської діяльності

Господарська операція	Сума, грн.	Вид діяльності						Відхилення	
		Віднесення аудитором			Віднесення підприємством			збільшення	зменшення
		операційна	фінансова	інвестиційна	операційна	фінансова	інвестиційна		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

- неправильна ідентифікація потоку грошових коштів за статтями розділів звіту про рух грошових коштів (правильне віднесення господарської операції до складу того чи іншого виду діяльності, проте помилка у подальшому при визначенні статті, до якої потрапляє ця сума грошових коштів та їх еквівалентів);
- похибки, які виникають внаслідок помилок, допущених раніше в бухгалтерському обліку (скажімо, неправильно сформована стаття звіту про рух грошових коштів “Вплив змін валютних курсів на залишок коштів” внаслідок неправильного визначення доходів (втрат) від неопераційних та операційних курсових різниць тощо).
- арифметичні помилки.

Про всі помилки та недоліки щодо звіту про рух грошових коштів, виявлені аудитором, повідомляється керівнику підприємства-клієнта у письмовому вигляді, а їх виправлення та рівень суттєвості безпосередньо впливають на вид аудиторського висновку, який буде складено за результатами перевірки. Усі помилки, виявлені за допомогою вказаної таблиці, висвітлюються у висновку аудитора з наступним визначенням їх

впливу на достовірність звіту про рух грошових коштів, а також на зміст висновку аудитора.

Аудит вимагає застосування обґрунтованої технології, яка б враховувала особливості об’єктів, які досліджуються, та дозволяє забезпечити неупереджену оцінку достовірності й повноти об’єкта дослідження. Це в повній мірі стосується аудиту звіту про рух грошових коштів, який нині вимагає науково розробленого методичного забезпечення.

Особливістю представленої методики є її базування на механізмі прямого та непрямого методів заповнення звіту про рух грошових коштів, а також розробка робочих документів аудитора, які забезпечують належний рівень аналітичності вибірок даних, необхідних для аудиту показників звіту про рух грошових коштів.

Розробка чіткої, ефективної, всеохоплюючої методики проведення аудиту є найголовнішим завданням аудиту в цілому, від неї залежить результат якого прагне досягти будь-який аудитор – висловлення неупередженої думки щодо достовірності звітності підприємства-замовника, тобто надання оцінки правильності складання звітності за встановленими формами та відповідності чинному законодавству України. Думка аудитора про достовірність або недостовірність бухгалтерської звітності повинна базуватися на отриманій в ході аудиту інформації.

3.2. Бюджетування – інструмент оптимізації грошових потоків підприємства

Одним із важливих завдань підвищення ефективності промислового виробництва є ефективне використання сучасних методологій і технологій планування. Протягом останніх років все більше уваги приділяється переходу до бюджетування, метою якого є система планування, розподілу та

перерозподілу доходів підприємства через фінансові та грошові потоки. Бюджетне панування – науково обґрунтований процес визначення джерел створення і напрямів використання фінансових ресурсів на підприємстві з метою забезпечення стабільного економічного та фінансового розвитку. Основою для впровадження бюджетувння на підприємстві є управлінський облік – система обліку фактичних витрат, грошових надходжень і розрахунок фінансових показників. Грошовий обіг відображає відносини між учасниками процесу виробництва, розподілу, споживання, а тому має свої специфічні можливості впливати на хід і результати виробничо-господарської діяльності підприємства. Саме це дає підставу вважати управління грошовими надходженнями складовою частиною фінансової діяльності підприємства.

Проблема управління грошовими потоками знайшла широке відображення в працях таких зарубіжних вчених, як Дж.К. Ван Хорна [29], Л. Бернстайна, Є. Брігхема, А. Гроппеллі, М. Ерхардта, К. Друрі [46], Б. Колласса [65], Е. Нікбахта. Вчені досліджують проблему деталізації доходів, витрат та інвестицій за підрозділами та напрямами діяльності економічного агента, розглядаючи грошові потоки як наслідок тих чи інших господарських операцій. Вітчизняні науковці І. Балабанов [7], І. Бланк [14], С. Голов [39], Л. Лігоненко [69], розвивають ідеї своїх західних колег щодо планування та контролювання грошових потоків за центрами фінансової відповідальності, адаптуючи їх до особливостей національної системи бухгалтерського обліку.

Однак ця проблема вимагає подальшого глибокого дослідження. Пріоритетність визначення цієї проблеми визначається тим, що ні великий розмір оборотних активів і власного капіталу, ні високий рівень рентабельності господарської діяльності не можуть застрахувати підприємство від банкрутства, якщо в передбачені строки у нього не вистачає грошових активів для здійснення поточних платежів за своїми фінансовими зобов’язаннями.

Процес управління потоками грошових надходжень являє собою постійний моніторинг впливу різноманітних об’єктивних і суб’єктивних чинників, які призводять до виникнення трьох ситуацій:

1). Виплати перевищують надходження підприємства на певний період. У цьому випадку виникає дефіцит коштів, усунення якого вимагає залучення додаткових фінансових активів, що також пов’язано з додатковими витратами.

Дефіцит грошових коштів у подальшому призводить до:

- затримок у виплаті заробітної плати;
- зростання частки простроченої заборгованості по кредитних позиках;
- зниження ліквідності активів підприємства;
- зростання тривалості виробничого циклу через несвоєчасні поставки сировини і комплектуючих.

2) Надходження перевищують виплати, що може призвести до надлишкової ліквідності. Вільні гроші – неприбутковий актив, тому вони мають бути задіяні в отриманні додаткового прибутку, що вимагає здійснення фінансових заходів із розміщення таких коштів.

3) Збалансованість потоків платежів забезпечує стан фінансової рівноваги, який дозволяє підтримувати оптимальні умови ефективного та раціонального господарювання [21].

Грошові потоки є найважливішим самостійним об’єктом фінансового бюджетування підприємства, що допомагає в досягненні поставлених поточних і стратегічних цілей та сприяє формуванню позитивних фінансових результатів. Власне бюджетування належить розглядати як процес прийняття виважених управлінських рішень у фінансово-господарській діяльності підприємства за допомогою системи бюджетів, контролю за їх виконанням, аналізу відхилень і, відповідно, здійснення планування та оптимізації грошових потоків.

Аналіз показує, що фінансове бюджетування – це створення процесної моделі впливу причин і чинників на збільшення або зменшення притоку грошових коштів або їх відтоку. Це може бути застосовано як у довгостроковому, так і в короткостроковому періоді. Збільшення або зменшення залишків грошової готівки на рахунку в комерційному банку обумовлено рівнем незбалансованості грошових потоків. Перевищення позитивного грошового потоку над негативним збільшує залишок вільної грошової готівки, і навпаки – перевищення відтоку над притоком призводить до нестачі грошових коштів і до збільшення кредитного попиту [48].

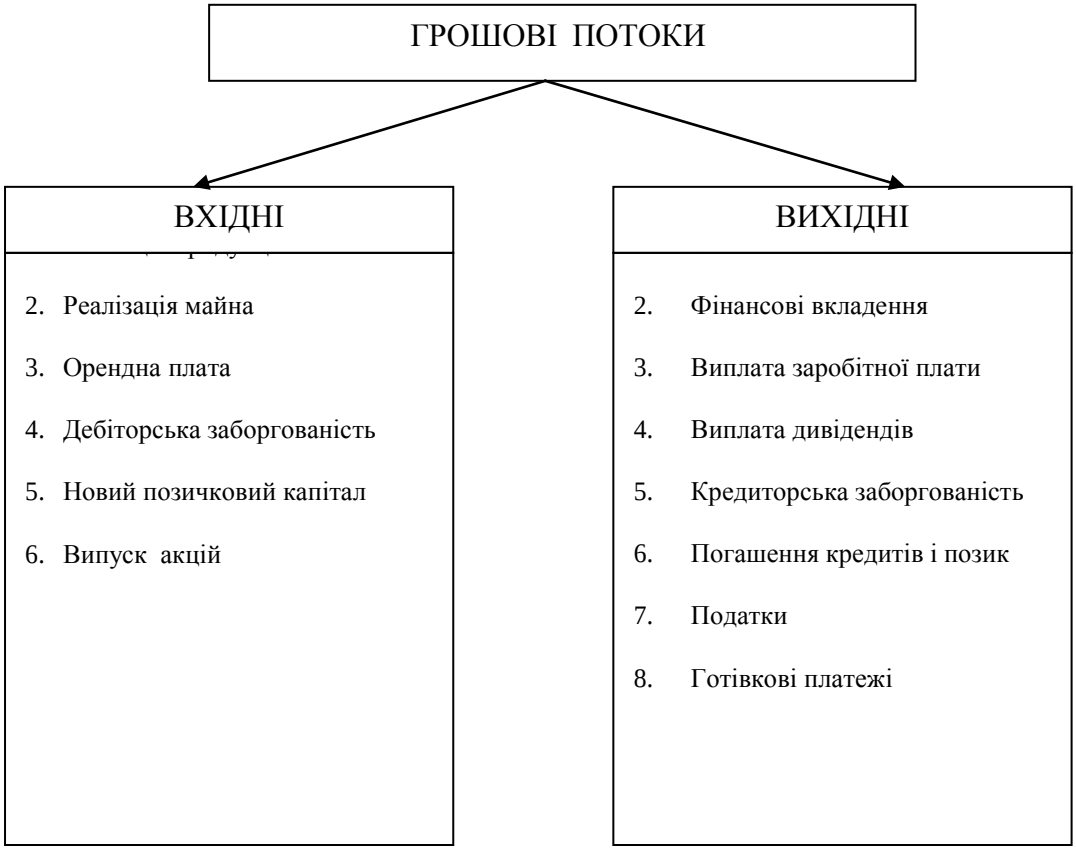

Рис. 3.2. Грошові потоки

Для відображення в моделі реального руху грошових коштів на підприємстві, оцінювання синхронності надходжень і витрачання, а також поєднання величини отриманого фінансового результату зі станом грошових коштів необхідно виділити та проаналізувати всі напрями надходжень

грошових коштів і їх вибуття. Грошові надходження використовуються для фінансування поточних операцій і охоплюють: кошти у касі, дебіторську заборгованість, банківські рахунки. До еквівалентів грошових коштів відносяться короткострокові фінансові інвестицій, які можуть бути вільно конвертовані у грошові кошти і мають незначний ризик зміни вартості. До них належать: цінні папери з короткотерміновим строком погашення, казначейські векселі, депозитні сертифікати тощо. Інформацію про рух грошових надходжень на підприємстві відображає форма 3 "Звіт про рух грошових коштів", що забезпечує систему аналітичного моніторингу з метою відстеження реалізації і коригування цілей стратегічних грошових нагромаджень.

Ефективність бюджетування грошових надходжень визначається впливом цього процесу на платоспроможність підприємства, швидкість обігу оборотних активів, обсяги залучених коштів і кредиторську заборгованість, а в кінцевому результаті – на прибутковість, рентабельність підприємства та його конкурентні позиції. Призначенням грошових надходжень є:

- відшкодування витрат на виробництво і реалізацію продукції та за отримані послуги;
- виконання фінансових зобов'язань перед державою, комерційними банками та іншими підприємствами;
- формування фондів грошових коштів;
- здійснення фінансових та інвестиційних операцій [48].

Таким чином, залежно від видів діяльності розрізняють грошові надходження від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності, які відіграють значну роль у процесі кругообігу коштів. Відшкодовуючи авансовані у виробництво вкладення, формуючи доходи і грошові фонди, вони створюють економічні умови для розширеного відтворення виробництва, удосконалення та збільшення власного капіталу.

Фінансове бюджетування – процес підготовки документа, що відображає серію спланованих подій щодо ефективно організованих

грошових потоків підприємства, що є найважливішим симптомом його фінансового здоров'я та передумовою досягнення високих кінцевих результатів його господарської діяльності в цілому.

Процес бюджетування поєднує управлінський цикл планування і контролю, що забезпечує фінансову рівновагу підприємства в процесі його стратегічного розвитку.

Темпи розвитку визначаються, по-перше, фінансовою стійкістю підприємства, що являє собою властивість економічної системи таким чином реагувати на зміни (вплив зовнішнього середовища, фінансової кризи), щоб не лише генерувати чинники, які обумовлюють її врівноважений стан, а й забезпечувати подальший розвиток.

А, по-друге, фінансова еластичність ринкових методів господарювання дозволяє здійснювати раціоналістичну політику у формуванні виробничих запасів сировини і матеріалів, рівні продуктивності праці, реалізації готової продукції, прискореному впровадженні інновацій для науково-технічного переозброєння підприємства [47].

Розрахунки, здійснювані в процесі формування бюджету грошових коштів, дозволяють у повному обсязі і вчасно визначити необхідну суму коштів, враховуючи лише основні компоненти потоку: обсяг реалізації, частку виручки за готівку, кредиторську заборгованість тощо, а також джерела надходження цих коштів (власні, кредитні, кошти інвестора тощо).

Основою розрахунків бюджетного процесу є визначення фінансового циклу підприємства, що являє собою період обороту активів, протягом якого кошти уречевлені в оборотних фондах, і визначається як

$$t_{ФЦ} = t_{ОЗЗ} + t_{ОДЗ} - t_{ОКЗ}, \qquad (1)$$

де $t_{ФЦ}$ – тривалість фінансового циклу;

$t_{ОЗЗ}$ – тривалість обороту запасів і затрат;

$t_{ОДЗ}$ – тривалість обороту дебіторської заборгованості;

$t_{ОКЗ}$ – тривалість обороту кредиторської заборгованості.

$$t_{ОЗ}=\frac{\text{Матеріально оборотні активи}}{\text{Собівартість продукції}}*360;$$

$$t_{ОДЗ}=\frac{\text{Середньо дебіторська заборгованість}}{\text{Виручка від реалізації}}*360; \qquad (2)$$

$$t_{ОКЗ}=\frac{\text{Середньо кредиторська заборгованість}}{\text{Собівартість продукції}}*360;$$

Фінансовий цикл враховує час надходження оборотних коштів по двох стадіях кругообігу – виробничій і товарній, але не враховує час їх перебування в грошовій стадії [66].

Фінансовий цикл – це період повного обороту грошових коштів підприємства, який починається з моменту оплати рахунків постачальників за поставлені виробничі запаси і закінчується отриманням коштів за реалізовану продукцію, що виготовлена із зазначених виробничих запасів. Тривалість фінансового циклу є важливим показником ділової активності та ефективності управління оборотними активами підприємства, залежить від оборотності запасів, коштів у розрахунках із покупцями та постачальниками і впливає на оптимізацію грошових надходжень [111].

Найпоширенішими плановими фінансовими документами для складання бюджету надходження та витрачання грошових коштів на підприємстві є:

- касовий бюджет – план надходження і витрачання грошових коштів, розробляється на фінансовий рік із помісячною сегментацією;
- платіжний календар – короткотерміновий план (прогноз) надходження і витрачання коштів підприємства.

Складається платіжний календар із двох частин: витратної та дохідної. Служить для бюджетування руху наявних на підприємстві коштів і майбутніх фінансових потреб (тобто надлишку або нестачі коштів).

Платіжний календар – баланс на конкретну календарну дату. Інформаційною основою платіжного календаря є: план реалізації продукції,

кошторис витрат на виробництво, кошторис використання фонду оплати праці, кошторис соціального страхування, кошторис витрат на підвищення технічного рівня виробництва тощо.

Найважливішим моментом у складанні платіжного календаря є реальне оцінювання грошових доходів і витрат [118].

Грошові доходи оцінюють за такими статтями:

- перехідна з попереднього планового періоду дебіторська заборгованість – надходження коштів від покупців (замовників) за протермінованою заборгованістю (зростаючим підсумком);
- виторг від реалізації продукції, робіт, послуг; виторг від реалізації зайвого майна;
- інші надходження – асигнування з бюджету, фінансова допомога тощо.

Грошові витрати оцінюють за такими статтями:

- поточна оплата рахунків постачальників і виконавців за поставлені матеріали, вироби, сировину, напівфабрикати, виконані роботи чи надані підприємству послуги;
- погашення кредиторської заборгованості;
- заробітна плата і пов’язані з нею платежі;
- податки та платежі до позабюджетних фондів;
- витрати на поточний і капітальний ремонти;
- капітальні витрати на розширення, реконструкцію, технічне переобладнання підприємства та нове будівництво;
- сплата процентів за кредит;
- інші платежі – виплата дивідендів за акціями, невиробничі витрати, повернення раніше отриманих фінансових допомог тощо. Грошове сальдо на певну календарну дату визначають як різницю між сумами надходжень і витрат за попередній плановий період.

Платіжний календар як надійний інструмент оперативного управління грошовими потоками підприємства дає змогу: оптимізувати та максимально можливо синхронізувати вхідний і вихідний грошові потоки; забезпечити пріоритетність платежів підприємства за критерієм їх впливу на кінцеві результати його фінансової діяльності; забезпечити ліквідність грошового потоку підприємства.

Крім платіжного календаря, для підприємства загалом можна розробляти й платіжні календарі, диференційовані за окремими видами господарської діяльності чи за різними центрами відповідальності (структурними підрозділами) підприємства.

У системі оперативного управління грошовими потоками від операційної діяльності підприємства основними видами платіжних календарів є: податковий платіжний календар, календар інкасування дебіторської заборгованості, календар обслуговування фінансових кредитів, календар виплат заробітної плати, календар (бюджет) формування виробничих запасів, календар (бюджет) управлінських витрат, календар (бюджет) реалізації продукції.

У системі оперативного управління грошовими потоками від інвестиційної діяльності підприємства розробляють: календар (бюджет) формування портфелю довготермінових фінансових інвестицій; календар (капітальний бюджет) реалізації програми реальних інвестицій; календар (капітальний бюджет) реалізації окремих інвестиційних проектів.

У системі оперативного управління грошовими потоками від фінансової діяльності підприємства можуть розробляти: календар (бюджет) емісії акцій; календар (бюджет) емісії облігацій; календар амортизації боргу щодо фінансових кредитів. Суми платежів і термін їх здійснення встановлюється в платіжному календарі відповідно до умов кредитних договорів, укладених із комерційними банками й іншими фінансовими інститутами.

Ефективність управління грошовими потоками визначається синхронізацією надходжень і виплат, підтримкою постійної платоспроможності підприємства та раціональним і оптимізаційним використанням приватних фінансових ресурсів, які формуються із внутрішніх джерел. У процесі бюджетування досягається оптимізація грошових потоків, тобто знаходження такого співвідношення між вхідними і вихідними грошовими потоками, між напрямами й умовами залучення та використання грошових потоків, яке дає змогу досягти найкращих результатів діяльності, а саме максимізації прибутку. Ціна та обсяг реалізації продукції – одні з найважливіших параметрів, що визначають прибутковість господарської діяльності, тому їх оптимізація є першочерговим завданням фінансового бюджетування [114, с.146]. Максимізація прибутку або доходу підприємства є визначеною кінцевою метою стратегічного, тактичного і поточного планування підприємства.

Модель валового доходу *D* залежить від ціни *p*:

$$\boldsymbol{D = pQ}, \qquad (3)$$

де *Q* – обсяг реалізованої продукції:

$$Q = \int_{\circ}^{\infty} Q(x, p) \times p(x) dx; \qquad (4)$$

а прибуток (П) визначається як:

$$П = pQ - sQ - C_a, \qquad (5)$$

де S_b – умовно перемінні питомі витрати при тому, що загальні валові витрати складаються з постійних *Ca* і перемінних C_b: $C = Ca + C_b$. У першому наближенні перемінні витрати пропорційні обсягу виробленої продукції, тобто повні питомі витрати *Sc* становлять

$$S_a \frac{Ca}{Q} + S_b \frac{C_b}{Q} = S_c. \qquad (6)$$

При постійних значеннях *Sc* і *C* величина *Sa* монотонно спадає зі зростанням *Q* і прагне до асимптотичної межі *Sa* = *Sc*. Враховуючи сказане, максимум прибутку можна досягти при $P_{опт}$, яка задовольняє умові

$$\frac{dP}{dp} = \int_0^\infty Q(x,p)p(x)dx + p\int_0^\infty \frac{dQ}{dp}p(x)dx - S\int_0^\infty \frac{dQ}{dp}p(x)dx = 0. \quad \textbf{(7)}$$

Прибуток як функція ціни не має екстремуму і монотонно збільшується зі зростанням ціни та може бути описаний у вигляді:

$$P = (p-s)Q\int_x^\infty p(x)dx - C_a. \quad (8)$$

Умова максимуму прибутку має вигляд:

$$\frac{dP}{dp} = Q\left[\int_0^\infty p(x)dx - pp(p) + sp(p)\right] = 0. \quad (9)$$

Отже, наведені вище моделі дають змогу тонко регулювати параметри діяльності підприємства й визначити ціну й обсяг виробництва, які максимізують прибуток підприємства, що є головним завданням фінансового бюджетування на підприємстві.

В результаті дослідження було виявлено, що жоден із видів поточних планів підприємства не може бути розроблений поза зв’язком із фінансовим бюджетуванням грошових потоків. У процесі планування досягається оптимізація грошових потоків, тобто знаходження такого співвідношення між вхідними і вихідними грошовими потоками, між напрямами й умовами залучення та використанням грошових коштів, яке дає можливість досягти найкращих результатів діяльності, а саме мінімізації витрат і максимізації прибутку.

На основі отриманих результатів було розроблено основні напрями контролю за грошовими потоками, що дає змогу здійснювати перевірку виконання запланованих параметрів формування грошових фондів, напрямів їх використання, дотримання синхронності надходжень і витрат у встановлені періоди часу, блокує відхилення від заданої програми, а в разі

виявлення порушень сигналізує про необхідність коригування бюджетного процесу [8].

Результати дослідження дають можливість певною мірою знайти компроміс між необхідністю підтримувати певний обсяг грошових коштів для забезпечення ліквідності підприємства і бажанням інвестувати тимчасово вільні кошти для забезпечення їх дохідності.

Отримані результати можуть бути використані для формування та реалізації бюджетної політики та при розробці антикризової стратегії на підприємстві.